

Mimořádně nadané děti ve škole a v rodině

Doc. PhDr. Lenka Hříbková, CSc.

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE

Mimořádně nadané děti ve škole a v rodině

Doc. PhDr. Lenka Hříbková, CSc.

2010

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERZITA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE

Mimořádně nadané děti ve škole a v rodině

© © Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2010

© Lenka Hříbková

Obsah

Úvod	3
I. Základy problematiky nadání a nadaných	6
1. 1. Přístupy v psychologii k tématu nadání a talentu, vývoj problematiky.....	6
1. 2. Základní pojmy a termíny	8
II. Mimořádně nadané dítě v předškolním věku	15
1. <i>Jaké mohou být projevy nadání v předškolním věku?</i>	15
2) <i>Jaké máme možnosti pro identifikování nadaných dětí předškolního věku.....</i>	19
3) <i>Na co nezapomínat v předškolním období při podpoře rozvoje dítěte s mimořádným potenciálem?</i>	20
4) <i>S jakými problémy se můžeme u těchto dětí setkat?</i>	21
Podněty k zamyšlení:	22
III. Vstup nadaného dítěte do školy	23
1) <i>Je možné, aby nešestileté dítě nastoupilo do školy?</i>	23
2) <i>Jaké jsou další možnosti podpory kognitivně akcelerovaného dítěte při vstupu do školy?</i>	24
3) <i>Jakou školu pro nadané dítě vybrat?</i>	24
4) <i>Proč je u nás integrace nadaných tak často odmítána (zejména u intelektově nadaných), ačkoliv je celosvětově tendence k integraci zřejmá?</i>	25
5) <i>V jakém prostředí je podpora mimořádně nadaných dětí nejdůležitější a nejefektivnější?</i>	27
Podněty k zamyšlení:	28
IV. Mimořádně nadané dítě v základní škole a v rodině.....	29
1) <i>Jaké jsou osobnostní charakteristiky mimořádně nadaného žáka na základní škole?</i>	29
2) <i>Jaké jsou charakteristiky učení mimořádně nadaného žáka?</i>	31
3) <i>S jakými problémy mimořádně nadaného žáka se můžeme setkat?</i>	31
4) <i>Lze v populaci mimořádně nadaných žáků identifikovat ještě určité specifické skupiny?</i>	33
5) <i>Existují různé „typy“ intelektového nadání nebo intelektově nadaných žáků?</i>	38
6) <i>Jaké druhy nadání se dnes rozlišují a s jakými se ve škole obvykle můžeme setkat?</i>	40

7) Jaké situace mohou nastat při vyhledávání nadaných žáků ve škole?	41
8) Co může limitovat proces vyhledávání nadaných?	42
9) Co je účelem postupu identifikace a postupu výběru při vyhledávání nadaných?	45
10) Co je třeba provést před volbou metod, které chceme při vyhledávání nadaných dětí použít?	46
11) Jaké konkrétní metody se při vyhledávání mimořádně nadaných dětí školního věku používají?	47
12) Kdy realizovat proces vyhledávání na škole?	51
13) Jaký může existovat vztah mezi tzv. vyhledáváním nadaných a rozvíjením nadání?	51
14) Co může ovlivnit úspěšnost výchovně-vzdělávací péče o nadané na konkrétní škole?	52
15) Jaké základní možnosti práce s mimořádně nadanými žáky se obvykle ve škole mohou uplatňovat?	53
16) Co ovlivňuje úspěšnost integrace mimořádně nadaného žáka do běžné školy?	57
17) Existují ještě další možnosti podpory rozvoje mimořádně nadaných dětí?	58
18) Existuje u nás speciální vzdělávání učitelů pro práci s nadanými dětmi?	59
19) Kam se mohou učitelé obrátit u nás o radu a získat další informace o problematice nadání?	61
20) V jakých časopisech se u nás můžeme setkat s touto problematikou?	64
21) Jaké základní legislativní dokumenty se vztahují k této oblasti?	65
22) Jaká je dostupná literatura k tomuto tématu v češtině?	65
Podněty k zamyšlení:	67
Závěr	68
Použitá literatura:	70
Věcný rejstřík	74
Jmený rejstřík	77

Úvod

Ačkoliv téma nadání a nadaných dětí je v posledních dvaceti letech u nás často na různých úrovních prezentováno a diskutováno, stále však existují velké rezervy nejen v jeho teoretickém rozpracování (ve výzkumu problematiky nadání), ale i v praktickém aplikování poznatků (v oblasti edukace populace označované jako nadaná). Příčin tohoto stavu je celá řada a jejich rozptyl sahá od společenských k příčinám individuálním, ke kterým zahrnujeme jak nedostatečnou informovanost učitelů a rodičů o tomto tématu, tak podléhání stereotypům a předsudkům, které se s ním rovněž pojí.

Na jedné straně téma stále vzbuzuje určité rozpaky až odmítání a na druhé straně se setkáváme u některých zainteresovaných lidí až s agresivností při jejím prosazování do praxe. Tato široká postojeová a názorová škála mimo jiné také reflektuje o jakém druhu nadání je řeč, jak je obecně pojímáno nadání a „nadané dítě, žák“. Dále je tato názorová rozrůzněnost způsobena pravděpodobně i tím, že se jedná o téma politicky a emočně velmi citlivé, zejména pokud se týká intelektově nadaných dětí. Také vztah našeho tématu k dnes politicky akcentovanému záměru vzniku různých center excelence a špičkových pracovišť (mnohdy však na úkor ostatních) a současná tendence k „finančnímu zeštíhlování“ vysokých škol a akademických pracovišť, se do kontur tématu nadání promítá.

Dnes, díky Vyhlášce MŠMT ČR č. 73/2005 a Informacím k této vyhlášce z roku 2006, byla legislativně upravena pozice mimořádně nadaného dítěte ve škole, a to tak, že tyto děti byly postaveny na stejnou úroveň jako děti se specifickými edukačními potřebami. Mohou jim být tedy také poskytovány specifické podmínky pro vzdělávání (např. vytváření speciálních skupin žáků až tříd pro mimořádně nadané, vytváření individuálních vzdělávacích plánů pro tyto děti atd.) a vytvářeno vhodné edukační prostředí i na běžných školách, aby se i zde mohly bezproblémově vzdělávat. S novým požadavkem vytvářet školní vzdělávací programy, ve kterých má být zohledněna i výchovně-vzdělávací péče o tyto děti, by se mohlo zdát, že je již vytvořen prostor k zavádění integrované vzdělávací péče o nadané i u nás. Navíc tendence vytvářet, alespoň na velkých školách, poradenská pracoviště, která by byla obsazena speciálním pedagogem, metodikem prevence, výchovným poradcem a školním psychologem, také příznivě podporuje a posiluje výchovně-vzdělávací působení ve prospěch mimořádně nadaných dětí. Obecně platí, že každý školský systém je primárně „nastavován“ na majoritní populaci dětí. Měl by ale také poskytovat možnosti pro vzdělávání těm dětem, které spadají k minoritním skupinám, ke kterým mimořádně nadaní také spadají. Na žáky je

totiž možné pohlízet z různých hledisek: např. podle problémů, s kterými se potýkají, podle školní úspěšnosti, podle věku a pohlaví atd. Hovoří se pak např. o žácích se specifickými problémy v učení, s problémovým chováním, o žácích neprospívajících, o žácích různým způsobem handicapovaných, ale i o žácích nadaných. Do tématu „žákovská populace“ je proto mimo jiné také začleněna problematika nadaných žáků.

V tomto relativně krátkém textu chceme čtenáře seznámit s některými základními aspekty problematiky nadání. Cílem je informovat o této problematice, seznámit studenty a učitele s jejími vazbami na systém vzdělávání a systém služeb škole, inspirovat učitele pro vlastní práci s nadanými dětmi ve třídě a rovněž upozornit na důležitost řešení této problematiky v rámci celé společnosti.

Protože jsou tato skripta určena především studentům pedagogických fakult, kteří budou s danou populací dětí přímo pracovat i řešit jejich problémy, rozhodli jsme se zaměřit jejich obsah více do praxe. Věnujeme se v nich těm aspektům problematiky, které zajímali učitele z praxe, se kterými jsme měli možnost setkat. Skripta jsme zpracovali formou otázek, které učitelé nejčastěji k jednotlivým blokům kladli, a odpovědí na ně. Výběr otázek byl tedy ovlivněn jejich frekvencí v rámci přednášek a jiných vzdělávacích akcí pro učitele při jejich studiu na pedagogických fakultách, i v rámci přednášek pro veřejnost, které jsme v posledních deseti letech realizovali na téma nadání. Tato nezvyklá forma skrip přesto pokrývá poměrně široké spektrum problematiky nadaných a základní tematické oblasti, a proto jsme přesvědčeni, že umožní studentům v dostatečné míře se s tématem seznámit. V odpovědích je vzhledem k naší profesi více akcentována psychologická problematika a více psychologické souvislosti, i když pedagogické aspekty rozhodně nejsou opomíjeny.

Nezbytné, ale stručné, informace o teoretických souvislostech praktických problémů a o nejpoužívanějších termínech v této oblasti, jsou uvedeny na začátku skript v úvodní kapitole. Jak z názvu skript také vyplývá, zaměřujeme se na mimořádně nadané žáky nejen v prostředí školy, ale také v prostředí rodiny. Avšak otázky a odpovědi neoddělují toto prostředí striktně, protože se vzájemně často prolínají. Tam, kde bylo možné oddělit výběr otázek charakteristický vždy jen ve vztahu ke škole nebo rodině, tak jsme takové otázky rovněž zařadili.

Jednotlivé kapitoly jsou dále řazeny podle obvykle uváděných věkových období dětí: Předškolní věk, Vstup do školy, Školní věk. Tam, kde se zabýváme školním věkem, se

v rámci každé odpovědi snažíme postupovat vývojově tzn., že nejprve uvádíme skutečnosti, které se vztahují k mladším dětem, následně teprve ke starším. Mezi kapitoly Předškolní věk a Školní věk jsme vsunuli kapitolu Vstup do školy, a to z těch důvodů, že se jedná o klíčovou událost v životě dítěte a rodiny, která mnohdy může rozhodovat o tom, jaký vztah ke vzdělávání si dítě utvoří na celý život. Je třeba také upozornit, že dotazy zařazené do jednotlivých kapitol mají mnohdy širší platnost a „přesahují“ i do dalších věkových období.

Skripta jsou psána z psychologického pohledu na danou problematiku. Nejen z těchto důvodů zde čtenář nemůže hledat konkrétní „návod“ na úkoly a práci s nadaným dvanáctiletým dítětem např. v hodinách dějepisu. Vytváření takových konkrétních „kuchařek“ nebylo rozhodně našim cílem, protože je považujeme v případě této populace za velmi diskutabilní. Čtenář zde však může najít inspiraci pro vlastní tvůrčí práci při vytváření postupu a vhodných úkolů, a to podle svých konkrétních podmínek a možností ve třídě. Rovněž na základě informací o základních směrech práce s touto populací dětí, která se již jinde osvědčila, a která se již u nás může realizovat. Psycholog může učitelům přiblížit problematiku osobnosti nadaného dítěte, problémy, se kterými se učitelé při práci s nadanými žáky mohou setkat, a pouze rámcově nastínit zásady práce s těmito dětmi. Konkrétní postupy jak pracovat s nadanými dětmi v jednotlivých předmětech musí učitel získávat od oborových didaktiků, kteří se mají k těmto otázkám rovněž vyjadřovat.

V textu je odkazováno na zahraniční literaturu, která však může být pro řadu čtenářů nedostupná. Tím by se neměl čtenář znepokojovat, protože v závěru je uveden seznam 10 základních českých nebo slovenských dostupných publikací a textů, jejichž výběr byl realizován tak, aby byly informativní, inspirující a dostatečně pokrývaly oblast problematiky nadání v dětském věku. Rovněž jsme nepodcenili informace o možných kontaktech na instituce, které mohou učitelům pomoci při řešení některých problémů v oblasti nadání.

I. Základy problematiky nadání a nadaných

Tato problematika se v psychologii výrazně prosadila více než před sto lety, a to v souvislosti se vznikem prvního testu inteligence. Avšak již mnohem dříve ve filozofii a jiných vědách se kladla otázka po příčině pozorovatelného jevu, že někteří lidé jsou schopni vytvořit mimořádné dílo, které svojí kvalitou nebo kvantitou převyšovalo díla ostatních lidí. Tato mimořádná díla byla v minulosti zaznamenatelná především v oblasti vědy, umění a sportu. Po vzniku psychologie jako samostatné vědy se staly předmětem studia zejména schopnosti, které tvůrcům umožňovaly vytvořit taková díla, která ovlivňovala vývoj různých oborů i vývoj celé společnosti.

1. 1. Přístupy v psychologii k tématu nadání a talentu, vývoj problematiky

Intelekt a inteligence se stala tradičním tématem studia v psychologii od počátku 20. století. Zaměření na oblast schopnostních předpokladů k myšlení jedince se později rozšířilo také o systematické studium tvořivosti. Zájem o kognitivní složku osobnosti v této době se rovněž promítl i do tématu nadání. Pojem nadání se v první polovině minulého století vztahoval téměř výlučně k nadprůměrnému pásmu inteligenčního kvocientu (IQ = 130 a výše). Nadání se vymezovalo jako vysoký stupeň rozvoje intelektových schopností. Každý jedinec, který dosáhl v testu inteligence hodnoty IQ = 130 a výše byl označen jako nadaný. Z tohoto přístupu je rovněž zřejmé, že nástrojem k „měření“ nadání byl téměř výlučně test inteligence a také fakt, že se zájem soustředil na tzv. intelektové nadání. O dětech, které podávaly mimořádné výkony v jiné oblasti (např. v oblasti hudby) se často mluvilo jako o „záračných“ dětech. U intelektového nadání byl ukazatelem míry nadání celkový výsledek dosažený v testu (zpočátku se většinou používal Stanford – Binetův test a jeho další revize). Test však identifikoval rozumové předpoklady dítěte, tedy potenciál k myšlení, ze kterého se usuzovalo na budoucí mimořádné výkony dítěte, a to nejčastěji v oblasti jazykové, matematické, přírodovědné, technické nebo organizačně-řídící. U ostatních druhů nadání (uměleckého a pohybového) byl rozhodujícím kritériem zjišťování a hodnocení nadání aktuálně podávaný výkon v příslušné oblasti. V těchto skriptech se věnujeme především intelektovému nadání.

Výše uvedený přístup, tedy chápání nadání jako vysoký stupeň rozvoje rozumových schopností, se v tématu nadání také nazývá **kognitivním přístupem v této problematice**. Za

jeho hlavního představitele lze považovat L. M. Termana, autora prvního longitudinálního výzkumu o nadaných dětech v Kalifornii, v USA (Terman, 1925). Tento přístup byl později rozšířen a bral v úvahu i další schopnosti jedince jako nutný předpoklad pro nadání. Tento trend je dobře reprezentován v USA modelem nadání U.S. Office of Education (Marland, 1972 podle Renzulli, 1978). Model obsahuje tuto škálu schopností: všeobecné intelektové schopnosti, specifické akademické schopnosti, schopnosti tvořivého myšlení, organizačně-řídící schopnosti a psychomotorické schopnosti. Podstatné pro tento přístup je, že nadání jedince spatřuje pouze v jeho schopnostech, a to především intelektových.

Intenzivní studium dalších témat v psychologii na přelomu 50. a 60. let minulého století, zejména tématu tvořivosti a motivace, a vypracovávání nových teorií inteligence i zkušenosti z praxe stále více poukazovaly na skutečnost, že mimořádnou myšlenkovou produkci i vynikající výkony v různých oblastech podmiňují nejen schopnosti jedince, ale také jeho osobnostní vlastnosti, resp. skladba kognitivních i nekognitivních charakteristik. Tím se otevřel prostor pro studium osobnosti nadaných a zájem o otázky vývoje nadání. Toto zaměření v tématu nadání se nazývá **osobnostně – vývojový přístup** k problematice nadání. Nadání se zde definuje jako určitá skladba a souhra všech předpokladů (charakteristik) jedince, která se vyvíjí, a která mu umožňuje dosahování vynikajících výsledků v určité oblasti činnosti. Nejvýznamnějšími představiteli takto orientovaných výzkumů a přístupu k problematice nadání jsou J. S. Renzulli (1978) a jeho žák, vývojový psycholog F. Mönks (1987). Model nadání J. S. Renzulliho je u nás asi nejznámější a vícekrát publikovaný (např. Hříbková, 1991, 2009, Portešová, 2003). Kromě obecné inteligence (rozumových schopností) je do jeho modelu zahrnuta tvořivost a motivační charakteristiky osobnosti jako podstatné součásti nadání. Poznání osobnosti nadaného dítěte a popsání jeho charakteristik se stalo častým cílem výzkumů v oblasti nadání, které se v sedmdesátých letech minulého století realizovaly v USA, ale rovněž v západních zemích Evropy. Zjednodušeně řečeno, v modelech nadání reprezentujících osobnostně-vývojový přístup je patrna snaha postihnout podstatné subsystemy osobnosti, které se podílejí na mimořádném výkonu. Rozdíl osobnostně-vývojového přístupu oproti kognitivnímu přístupu k nadání je, že se nepreferuje jedna určitá komponenta osobnosti jako nejpodstatnější pro nadání. Tento přístup je stále určující v současné době ve školské praxi a myšlenky jeho zastánců ovlivňují oblast výchovy a vzdělávání v mnoha zemích.

V osmdesátých letech minulého století se vlivem rozšiřujícího se zájmu o zkoumání vztahu mezi sociálním prostředím a formující se osobností začal prosazovat **sociálně – kulturní přístup**. Jaký vliv může mít výchovný styl rodičů na rozvoj nadání dítěte? Jakým způsobem může edukační prostředí a způsob vzdělávání ovlivnit formování nadání a osobnosti? Jaký existuje vztah mezi kvalitou sociálního prostředí a možnostmi rozvinout potenciál jedince? To jsou jen některé otázky, které nyní stály v centru pozornosti a které bezprostředně souvisely se sledovanou problematikou. Nadání se již chápe v tomto období jako multidimenzionální fenomén, jehož komponenty jsou osobnostní i sociální povahy. Toto pojetí nadání je prezentováno v modelech nadání, které jsou orientovány interakčně. Mezi významné představitele např. patří A. J. Tannenbaum (1983), M. Csikszentmihalyi a R. E. Robinson (1986) a také H. Gardner (1991). Tito autoři nepovažují nadání za stabilní osobnostní rys a akcentují proměnlivost nadání i různost koncepcí nadání, které jsou zakotvené především kulturně. Podle jejich modelů je nadání jedince „výsledkem vzájemného vztahu mezi kulturně definovanými možnostmi pro činnost nebo jednání a dovednostmi nebo schopnostmi jedince k tomuto jednání nebo činnosti“ (Csikszentmihalyi, Robinson, 1986, str. 264). Sociálně – kulturní přístup ke studiu nadání poskytuje inspiraci zejména pro pedagogicko-psychologické výzkumy v oblasti výchovy a edukace, jejichž výsledky by se měly stát základnou pro aplikace získaných poznatků do školské praxe.

Je však třeba upozornit, že ačkoliv se v průběhu dvacátého století vyvíjel přístup ke studiu nadání a pojetí nadání směřovalo od jednodimenzionálního (nadání = vysoce rozvinuté schopnosti) k multidimenzionálnímu (nadání=specifický vztah potenciálu osobnosti a prostředí), nelze výše uvedené přístupy chápat jako následné, kdy jeden vystřídal druhý. V současné době jsou všechny tři přístupy v psychologii stále vlivné a mají své zastánce. Vnímáme je proto jako různé pohledy na fenomén nadání, které se liší svým akcentem, ale každý z nich současně přispívá svými specificky zaměřenými výzkumy ke komplexnějšímu poznání tohoto složitého fenoménu.

1. 2. Základní pojmy a termíny

Vymezení pojmů **nadání a talent** není v psychologii jednotné. Společnou a tradiční jejich charakteristikou je vztah ke schopnostem a užívání pro označení nadprůměrného až vysoce nadprůměrného stupně rozvoje schopností. I když někteří autoři mezi těmito pojmy

kvantitativně (pojem nadání vyjadřuje nižší stupeň rozvoje schopností než pojem talent) nebo kvalitativně (pojem nadání se užívá, máme-li na mysli obecné rozumové schopnosti, kdežto pojem talent v případě speciálních schopností) rozlišují, my užíváme oba pojmy jako synonyma. Domníváme se, že doposud neexistují kritéria, která by obsahově oba pojmy dostatečně rozlišovala.

Když se do popředí zájmu dostalo studium fenoménu nadání u dětské populace a začala se studovat osobnost nadaných dětí, užívání pojmu nadání nebo talentu se začalo objevovat i v širších souvislostech, nikoliv pouze ve vztahu ke schopnostem jedince, resp. k jeho rozumovým schopnostem. Poznávání příčin mimořádných výkonů nadaných dětí vedlo k postupnému rozšiřování a odhalování dalších komponent, které se spolupodílejí na mimořádném výsledku, a to zejména komponent sociálního a kulturního prostředí a nikoliv pouze komponent osobnostních. Širší definice nadání, které se v posledních letech objevují, zahrnují tedy nejen charakteristiky intelektové, ale i tvořivé, motivační a sociální. Navíc každá kultura má definovanou vlastní představu o nadání a zejména hodnotové preference oblastí, ke kterým tento fenomén vztahuje. Např. v euroamerické kultuře je tento fenomén především vztahován ke kognitivním charakteristikám jedince, a to poukazuje na to, že tato kultura kognitivní charakteristiky jedince preferuje a vysoce hodnotí. V asijských kulturách je zase typičtější vztahování nadání k vysoce rozvinutým sociálním schopnostem (Sternberg, Kaufman, 1999). Současně se mnozí autoři při studiu nadání hlouběji zaměřují na kognitivní charakteristiky jedince, které v podstatné míře odlišují vysoce nadané od průměrně nadaných osob. Tito autoři se u nadaných jedinců zajímají zejména o způsob vyhledávání problémů a způsob jejich řešení s cílem určit podstatné mentální strategie, jejichž užívání vede k úspěšným a originálním řešením (Sternberg, Davidson, 1986).

Se studiem nadání v dětském věku došlo k rozlišení tzv. latentního a manifestovaného nadání (Karnes, Shwedel, 1982). Za nadané dítě je obvykle totiž považováno to, které dosahuje mimořádných výkonů v určité oblasti ve srovnání s výkony svých vrstevníků. Z vynikajících výkonů lze potom usuzovat na vysoce rozvinuté schopnosti intelektové a mimointelektové povahy, na některé osobnostní vlastnosti a na podpůrný vliv prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Je třeba si ale uvědomit, že tento koncept nadaného dítěte se vztahuje k dětem staršího školního věku, u kterých se setkáváme s již **manifestovaným nadáním ve výkonech**. S výrazným manifestovaným nadáním se setkáváme spíše až na druhém stupni

základních škol a mluvíme také o různých druzích nadání dětí podle oblastí projevu (matematické, výtvarné, hudební, jazykové, sportovní nadání atd.).

Existují však děti, které dosud z různých důvodů (zdravotních, věkových, sociálních aj.) mimořádné výkony v konkrétních oblastech nepodávají, ačkoliv jejich osobnostní potenciál s vysokou pravděpodobností umožní podávání takových výkonů v budoucnosti. Tyto děti pak označujeme jako **potenciálně nadané a mluvíme o tzv. latentním nadání**. S tímto nadáním se spíše setkáváme u dětí předškolního věku a mladšího školního věku, kdy se častěji dá hovořit spíše o dětech „všeobecně nadaných“ bez nápadnější vyhraněnosti zájmů (Hříbková, 2009).

V devatenáctém století a na počátku století dvacátého byl také často užíván pojem **genialita**. Ten nejčastěji označoval zcela výjimečný potenciál jedince, který mu umožnil vytvořit jedinečné dílo nebo výtvar posouvající obor nebo obory lidské činnosti ve svém vývoji významně vpřed. Později, když byly v psychologii vytvořeny první testy inteligence, označoval pásmo inteligence nejčastěji od hodnoty IQ = 150 a výše. V současné době se tento pojem používá zřídka.

Velký zájem vzbuzovala osobnost nadaných dětí a snahou bylo poznat její charakteristiky. Výzkumná pozornost byla soustředěna na celý okruh problémů: na osobnost nadaného dítěte a jeho charakteristiky, na jeho sociální vztahy v rodině a s vrstevníky, na kvalitu jeho prostředí, ve kterém vyrůstá i na způsob jeho vzdělávání. Do centra pozornosti se dostalo „**nadané dítě**“ a toto spojení je velmi často užíváno dodnes. Poznatky z řady výzkumů nadaných dětí se postupně promítaly i do vymezení „nadaných dětí“. To se začalo objevovat ve školské legislativě a bylo potřebné při vytváření speciálních vzdělávacích programů, které se pro tuto populaci vytvářely. Je možné souhrnně konstatovat, že v současné době se při snaze odpovědět na otázku: „Jaké dítě lze považovat za nadané?“ zdůrazňují zejména tři aspekty: podávaný výkon, akcelerovaný vývoj a mimořádný potenciál.

Podávaný výkon – dítě, které v určité oblasti činnosti (nebo ve školním předmětu) podává ve srovnání s vrstevníky zcela mimořádné výkony a výsledky, je považováno za nadané. Samozřejmě vzniká otázka, které výkony lze považovat za mimořádné. Učitel ve třídě vždy srovnává podaný výkon s výkony spolužáků. Současně mimořádný výkon takového žáka musí být demonstrován opakovaně. Při posuzování výkonů se nejedná jen o jeho správnost a rychlost, ale hodnotí se i postup řešení, originalita nápadů a jejich rozpracování,

pochopení či vhléd do širších souvislostí úkolu apod. To, že žák bude považován za mimořádně nadaného v rámci třídy, ještě nemusí nutně znamenat, že mu toto označení bude příslušet i při širším srovnání se stejně starými vrstevníky nebo při posuzování jeho výkonů dalšími odborníky. Porovnání výkonů je rovněž umožněno např. v různých typech soutěží, jichž se zúčastňuje větší počet žáků, a které mohou být vícekolová až mezinárodní. Tento aspekt nadání – podaný mimořádný výkon - je současně zřejmý převážně u dětí staršího školního věku, u kterých je dobře pozorovatelný ve škole učiteli a vedoucími zájmových kroužků, ale rovněž doma rodiči.

Akcelerovaný vývoj - je naopak zřejmý v předškolním a mladším školním věku dítěte. Znamená to, že se dítě projevuje v řadě oblastí pokročileji než jeho vrstevníci. Významný je časový faktor. Typická je ranost projevů dítěte v řadě oblastí. Může se týkat zpočátku pohybové oblasti (např. dítě dříve sedí, stojí, chodí, má výbornou koordinaci pohybů), intelektové oblasti (např. výborná paměť, projevovaný zájem o své okolí, časný nástup řeči, čtení) i v oblasti sociální (např. komunikativnost dítěte s okolím, užívání pokročilé řeči v komunikaci, bezproblémová interakce s lidmi, zájem o druhé) Laznibatová (2001) nebo Hříbková (1993, 2010). Avšak ne všechny uváděné projevy se musí u konkrétního dítěte objevit. Vývojově akcelerované dítě, byť jen s některými těmito projevy, by mělo být včas identifikováno a začleněno v mateřské škole do specifitější rozvojové podpory. Ta by měla být zaměřena na podporu rozvoje schopností a dovedností, které dítě později využije ve všech zájmových činnostech bez ohledu na pozdější dominantní zájem. Jedná se o rozvíjející nabídky zaměřené na stimulaci v oblasti tvořivosti, na rozvoj sociálních dovedností dítěte nebo na rozšíření jeho znalostí a vědomostí. Je také zřejmé, že ne u všech dětech s projevy akcelerovaného vývoje budeme v budoucnosti moci mluvit jako o dětech mimořádně nadaných, protože na jejich další vývoj bude působit řada faktorů, které nelze v tak útlém věku predikovat. Klíčovou úlohu při rozpoznání projevů vývojové akcelerace mají rodiče dětí a učitelky mateřských škol.

Mimořádný potenciál – je tradičně chápáný pouze jako inteligence. Později se však stal aspektem nadání, na který upozornili autoři rozlišující nadání na latentní a manifestované. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století bylo již téma dětského nadání a jeho rozvoje považováno ve školství za legitimní. Prosazovala se myšlenka o rozvoji osobnosti, která vychází ze schopností a zájmů dítěte, z jeho potenciálu, který je stimulován od nejútlejšího věku. Předpokladem bylo, že pokud se podaří alespoň dílčím způsobem odhalit

potenciál dítěte, můžeme adekvátně již velmi záhy upravit výchovně – vzdělávací prostředí. Aby způsob rozvoje osobnosti, zejména jejích silných stránek, byl efektivní, musí korespondovat s potenciálem dítěte. Za potenciál se považovala např. výše IQ dítěte, stupeň rozvoje tvořivosti, resp. tvořivých schopností, motivační vlastnosti dítěte, neobvyklé znalosti dítěte o určité oblasti (vzhledem k jeho věku), neobvyklé zájmy dítěte (vzhledem k jeho věku) atp. Podstatné bylo, že se mimořádný potenciál dítěte nemusel ještě plně projevovat v jeho podávaných výkonech. Tím se také identifikoval větší počet dětí, kterým byla nabídnuta možnost už od mladšího věku rozvíjet efektivněji svůj potenciál prostřednictvím specifitější podpory. Je třeba upozornit na to, že při běžné diagnostice dítěte můžeme získat spíše celkový profil jednotlivých složek osobnosti, kdežto v případě identifikace se zaměřujeme spíše na zjištění silných stránek dítěte.

Souhrnně lze vymezit **mimořádně nadané (talentované) dítě** jako takové, které buď velmi záhy manifestuje projevy, které jsou typické až pro starší děti, nebo byl u něho opakovaně zjištěn velmi vysoký osobnostní potenciál pro podávání mimořádných výkonů v budoucnosti, a nebo dítě již opakovaně podává v určité oblasti vynikající výsledky, které jsou ve srovnání s vrstevníky z hlediska kvantity či kvality výjimečné. Toto označení se tedy vztahuje nejen na děti, které manifestují své vysoce rozvinuté intelektové schopnosti v různých kognitivních výkonech, ale je vztaženo také k jejich širšímu spektru kognitivních i nekognitivních charakteristik, k jejich dalšímu potenciálu i k aktuálně podávaným výkonům. V textu skript používáme označení mimořádně nadané dítě i nadané dítě podle kontextu a významově mezi označeními nerozlišujeme.

Ovšem pozornost vyvolávalo samotné pozitivní označování dětí, které se v souvislosti s tímto tématem začalo často používat. Otázkou bylo, do jaké míry může samotné označování nadané dítě ovlivnit jeho sociální interakce ve škole se spolužáky a v rodině se sourozenci. Někteří autoři např. zjistili, že tyto děti, které byly školou identifikovány jako nadané, zaujímaly v rodině zvláštní postavení (Cornell, Grossberg, 1989). Projevovalo se to obecně častější komunikací nadaného dítěte s rodiči oproti sourozencům. Rodiče navíc tuto komunikaci výrazně preferovali, což mělo za následek nápadně časté adaptační potíže a rebelanství sourozenců nadaného dítěte. Rodiče dále do značné míry vnímali své nadané dítě odlišně než své další děti, a tím také mohli v dítěti pěstovat pocity výlučnosti. Méně pozornosti rovněž věnovali vzájemnému vyjadřování emocí a výchovný styl rodičů nadaného dítěte byl spíše racionální a silně výkonově orientován. Jestliže rodiče vnímali označení

„nadané dítě“ jako určité privilegium a měli navíc o svém dítěti nereálné až idealizované představy, taková situace pak mohla být zdrojem problémů dítěte v budoucnosti, a to zejména v jeho sociálních vztazích. Osobně jsme se také vícekrát setkali s rodiči nadaných dětí, jejichž výchovný styl byl silně protektorský a velmi specifický. Neuvědomovali si, že mohou svým přístupem významně přispět ke vzniku problémů dítěte s vrstevníky a k jeho nezdravému přizpůsobování. Samotná existence nadání dítěte se na problémech přitom nemusela vůbec podílet, ačkoliv se často případné problémy dítěte v sociálních vztazích takto vysvětlují.

Identifikací nadaných rozumíme proces vyhledávání dětí, které svými předpoklady a chováním vyhovují k zařazení do speciální edukační nabídky určené pro nadané děti. Znamená to, že se při identifikaci zaměřujeme především na tzv. latentní talenty, tzn. na ty děti, které dosud z různých důvodů nepodávají v dané oblasti vysoké výkony. Jsou to často děti nižších věkových kategorií. Stručně můžeme říci, že hlavním účelem identifikace je vyhledávání dosud neodhalených nadaných dětí. Ve světě je identifikace latentních talentů stále více akcentována, podporována i realizována.

Výběrem nadaných rozumíme takové vyhledávání nadaných, kdy jediným nebo hlavním kritériem pro posuzování nadání je podávaný výkon v dané oblasti a pouze nejúspěšnější děti, které mimořádné výkony v této oblasti podávají, jsou zařazovány do speciálních edukačních nabídek pro nadané. Při výběru se spíše setkáváme s dětmi staršího školního věku, protože je zaměřen na vyhledání těch nejlepších dětí s již manifestovaným - demonstrovaným nadáním ze širší skupiny takových dětí. U nás se realizuje výběr nebo jeho varianty např. v situacích přechodu dítěte z jednoho stupně školy na vyšší, v podobě přijímacího řízení a dále v rámci jednoho stupně školy za účelem vstupu do náročnější edukační varianty (víceletá gymnázia, třídy s rozšířeným vyučováním určitého předmětu).

Realizace identifikace a výběru, osoby, které na ní participují i doporučené formy edukačních nabídek jsou často uváděny v legislativních dokumentech dané země. (U nás je to především Vyhláška č. 73/2005 MŠMT ČR).

Program pro edukaci nadaných - programem rozumíme edukační nabídku tvořící ucelený a dlouhodobý postup při vzdělávání po stránce obsahové i organizační, nabídku, která je vytvořena pro populaci nadaných. Program může být předmětově orientován a být svou formou individuální (vytvořený pro konkrétní nadané dítě) nebo skupinový (vytvořený pro skupinu nadaných). Rovněž podle svého zaměření mohou být programy rozvíjející (jsou

zaměřeny na rozvoj silných stránek dítěte) nebo programy podpůrné (zaměřené na kompenzaci nebo odstraňování slabín dětí). Tyto rozmanité typy programů vytvářejí v zahraničí různé instituce od samotných škol po speciální poradenská pracoviště určená pro tuto populaci.

V rámci této problematiky se můžeme setkat s daleko větším počtem užívaných pojmů a termínů. V dalších částech skript se o nich také budeme postupně zmiňovat.

II. Mimořádně nadané dítě v předškolním věku

Dnes se v problematice péče o nadané děti zejména zdůrazňuje potřeba rané identifikace. Právo dítěte být rozpoznáno jako nadané v co možná nejnižším věku, právo být identifikováno ještě ve fázi „latence“ – tj. před tím, než začne dosahovat mimořádného výkonu, právo na vlastní individualitu a právo na vzdělávání učiteli, kteří jsou speciálně kvalifikováni pro tento účel, jsou spolu s dalšími, zakotvena v Listině práv nadaných dětí, která byla již dříve zveřejněna (Tannenbaum, 1983).

Protože se u malých dětí většinou ještě s výrazně demonstroványými mimořádnými výkony příliš nesetkáváme, problematika nadání se v tomto věkovém období zpočátku zkoumala velmi málo. Výchovně-vzdělávací péči o nadané tohoto věku se často zaměřovala s předčasnou specializací a jednostrannou podporou dítěte. Avšak specifika projevů nadání v předškolním věku, která jsou relevantní pro pozdější demonstrování vysokých výkonů v různých oblastech, jsou v současné době nejen dobře známá a podložená výsledky řady zahraničních výzkumů (Roedell, Jackson, Robinson, 1980, Correll, 1988, Perleth, Schatz, Mönks 2000 aj.), ale jsou i důvodem pro začlenění tématu nadaných předškolních dětí jako tématu plnohodnotného do rámce předškolní výchovy, pedagogiky a vývojové psychologie.

1. Jaké mohou být projevy nadání v předškolním věku?

Obvykle byly tyto projevy nadání zjišťovány v kognitivní oblasti (intelekt a tvořivost), ve specifických oblastech (motorika, sklony - „zájmy“ dítěte) a v sociální oblasti. Někdy se však můžeme setkat s popisem širšího spektra projevů (např. v emocionální a motivační oblasti). Lejtěs (1988) rozlišil tři skupiny dětí s ranými projevy nadání: děti s akcelerovaným kognitivním vývojem, děti s ranými projevy specializace a děti s neobvyklými projevy mimořádných schopností. Protože však nejen z těchto tří skupin dětí vyrůstají talenty, chápe rovněž samotný výraz "nadané dítě" jako velmi relativní. Současně chceme upozornit, že tato skutečnost musí být stanovena na základě porovnání projevů dítěte nejen s projevy vrstevníků, tj. dětí téhož stáří, ale i obdobné kulturní a socioekonomické úrovně. Uvedeme zde některé typické projevy nadání a chování dítěte.

Intelektová oblast:

V oblasti poznávací (kognitivní) upoutává pozornost rodičů především spontánní zájem mnohých dětí o čtení. Terman zjistil, že v jeho souboru nadaných se časná schopnost číst objevila mezi 45% dětí (podle Dočkal, 1987). Matějček, který se u nás o problematiku časných čtenářů zajímal, uvádí, že časné čtení: „jde většinou ruku v ruce s ostatními nápadně časně se rozvíjejícími mentálními funkcemi" a "jde o projev mimořádně rychlého intelektového vývoje dítěte" (Matějček, 1979, str. 539). Rané čtení bývá považováno za důležitý signál při posuzování intelektového potenciálu dítěte, nelze ho však brát jako hlavní nebo jediný. Spolu se zájmem o čtení bývá obvykle rovněž akcelerován vývoj řeči. Tyto děti mají na svůj věk bohatý slovník, který využívají ve verbálních projevech. Někdy se kognitivní akcelerace může projevat i tak, že si dítě, které má dobrou verbální komunikaci, vytváří dokonce vlastní systém jazyka a řeči.

Důležitým signálem nadání v této oblasti bývá rovněž schopnost koncentrace pozornosti, která je vzhledem k věku neobyčejně dlouhá, pokud se dítě zabývá činností, která ho zajímá. Tato schopnost koncentrace bývá někdy spojena s oblibou v naslouchání příběhů a v jejich komentování. U těchto dětí se rovněž setkáváme se schopností nacházet a chápat vztahy mezi příčinou a následkem, obvykle mají smysl pro kauzalitu a dobrou paměť pro detaily. Jejich zvědavost a také aktivita může být mimořádná. Zajímá je řešení různých sociálních situací a polemizují s dospělými o správnosti či nesprávnosti jejich tvrzení nebo rozhodnutí. Můžeme u nich také ve zvýšené míře pozorovat tzv. intelektuální hravost, fascinaci abstraktními pojmy a obtížnými „filozofickými tématy“. Spontánní hledání podobností a rozdílů ve věcech a jevech včetně schopnosti správně zobecňovat bývá pro tyto děti také charakteristické.

Tvořivá oblast:

Tato oblast je považována za velmi významnou pro pozorování projevů, které svědčí o nadání dítěte. Značná tvořivost dětí předškolního věku je všeobecně známa a toto období je velmi příznivé pro rozvíjení fantazie a imaginace prostřednictvím her a pohádek. Je velmi mnoho projevů dětí v této oblasti, které jsou dostupné pozorování a registrování, např.: dítě je jakoby okouzleno a fascinováno světem – s uspokojením přijímá nové dojmy a informace - je velmi zvědavé a klade otázky „na tělo“ – získává často zkušenosti a vědomosti prostřednictvím experimentování a manipulování s objekty - je schopné být nekonformní

s ostatními – je verbálně „hravé“ a začíná projevovat smysl pro humor (situační) – nevdí mu neuspořádanost, neznámost nebo tajemnost situace – je zřejmé, že ho přitahují různá abstraktní témata, o kterých rádo s dospělými diskutuje (tajemství přírody, vesmíru, hlubiny oceánů) - má značnou citlivost na rozpoznání rozporů (např. v řeči dospělého) – rádo si „pohrává“ s různými nápady, rozvíjí myšlenky co by se stalo kdyby .... — překvapuje vlastními názory nebo hodnoceními situací – v kresebné činnosti se projevuje nápadně častým používáním neadekvátních barev, což, jak výzkumně zjišťoval Correll (1988) není důsledkem neznalosti, ale prostředkem k vyjádření emocí – dítě může mít v oblibě konstrukční hry nebo vytvářet různé systémy (kanalizace ve městě, dopravy) aj.

Dále bylo zjištěno, že tyto děti mají tendenci k rozšiřování a variování činností související s jedním ústředním tématem. Např. dítě je momentálně fascinováno auty a učí se rozeznávat jednotlivé značky aut. V dalších činnostech se to projevuje tak, že kreslí auta, chce si stále hrát s auty, o autech povídat, stavět z kostek pro auto garáž apod. Toto zaujetí je spojováno s potřebou poznávat určitou věc z různých aspektů a v různých souvislostech.

Podpora projevů bohaté fantazie ve hře a kresbě dítěte je nesmírně důležitá, protože zaujatý, zvědavý a experimentátorský přístup ke skutečnosti se později uplatňuje v jakékoliv konkrétní činnosti, ke které bude dítě přitahováno. To, že se v minulosti rozdíl v tvořivosti obou pohlaví přisuzoval biologickým faktorům, dnes patří k minulosti. Zjišťované rozdíly v tvořivosti mezi muži a ženami (ve prospěch mužů), se dnes přisuzují odlišnostem ve výchově a kulturním vlivům obecně. Torrance (1963, 1979 – podle Dacey, Lennon, 2000) ve svých výzkumech s dětmi potvrdil hypotézu, že identifikace s pohlavní rolí, která se osvojuje nejprve v rodině a poté posiluje zkušenostmi ve škole, plní významnou úlohu z hlediska toho, co si lidé později myslí o vlastním tvůrčím potenciálu. Schopnost oprostit se od stereotypu pohlavní role bývá také považována za jeden ze znaků tvořivé osobnosti.

Specifické oblasti:

Expanze dítěte předškolního věku do okolního světa je značná a spontánní zkoumání věcí patří k charakteristickým projevům chování všech dětí předškolního věku. O zájmech v tomto období obvykle však nehovoříme, protože dítě zkouší všechno, co mu nabízíme a co objeví. Přesto si můžeme všimnout, že některé dítě dává přednost určitým činnostem před ostatními a hlavně, že u nich vydrží velmi dlouho. Z jednotlivých druhů nadání se velmi záhy projevuje např. sklon k hudebním aktivitám. Je např. pozorovatelný smysl pro rytmus

v pohybech, kterými doprovází hudební skladby. Objevuje se u nich také soustředěný poslech hudby, kterou nevnímá jako kulisu pro jiné činnosti. Smysl pro rytmus dítěte lze zjistit např. jeho bezchybnou reprodukcí vyřukaného rytmu a tím, že na změnu tempa hudby reaguje změnou pohybů těla. Pokud dítě má v tomto směru podpůrné rodinné prostředí, setkáváme se s tím, že se tyto děti již učí hrát na nějaký hudební nástroj.

Jinou oblastí, kterou dítě vyhledává, mohou být různé pohybové aktivity. Rádo cvičí, má dobrou koordinaci pohybů a projevuje pohybovou všestrannost. Tomu zpravidla předchází od nejtělejšího dětství zájem o své okolí a drobné předměty, které se v něm vyskytovaly, což stimulovalo pohybovou aktivitu dítěte. Ve vývoji hrubé motoriky jsme u takového dítěte mohli pozorovat akcelerovanou lokomoci (sed, lezení a chůze) ve srovnání s vrstevníky. Tyto děti se už v tomto věku naučí bez problémů jezdit na kole i plavat. Jsou odvážné při hrách na hřišti, kde jsou umístěny různé konstrukce na lezení.

U některých dětí se již také objevuje tendence k experimentování s věcmi, zájem o obory jako je např. matematika. Využívají přitom již informací získaných z různých dětských encyklopedií a lexikonů. Inklinace k počítání a matematice je velmi často spojena se zájmem o šachy. Často zaznamenáváme oblibu dítěte v klasifikování a třídění předmětů, které ho obklopují, a to podle různých kritérií. Významné však je, že dítě při třídění používá různé kombinace kritérií, které samo určuje a objevuje. Ve verbálních projevech je zájem o počítání (matematiku) doprovázen snahou o přesné vyjadřování a používání spojení, které poukazují na pochopení příčiny a následků (jestliže – pak, protože – tak, když – tak apod.). U hudebního a některých sportovních druhů nadání bývá předškolní věk obdobím, kdy se vytváří široká základna, ze které vyrůstají v daných oblastech talenty.

Sociální oblast:

V projevech chování v této oblasti zjišťujeme jednak značnou nezávislost, samostatnost dítěte a přiměřenou sebedůvěru. Takové dítě bývá ve vrstevnické skupině opakovaně iniciátorem a organizátorem her, ve skupinových hrách rádo činnosti řídí a mnohdy může mít sklon k dominanci. Ostatními dětmi skupiny bývá však respektováno a považováno za přirozeného vůdce. Důležité je, že se současně také dokáže vcítovat do problémů ostatních dětí a všimá si jejich potřeb. Rovněž je možné zaznamenat, že se snaží spontánně pomáhat v případě potřeby druhým dětem a být vstřícné. Většinou nejsou registrovány problémy s adaptací na nové lidi nebo prostředí a pro tyto situace je příznačné,

že v nich převládne zvědavost dítěte nad obavami. Charakteristickým znakem chování u dětí této skupiny bývá přítomnost obou projevů chování (dominance i empatie), a to na relativně vyspělé úrovni. K ovlivňování chování ostatních dětí používá zejména verbálních prostředků a již v tomto věku se opakovaně setkáváme se snahou navazovat kontakty se staršími dětmi a komunikovat často s dospělými. Je to důsledek jejich mimořádné zvědavosti, všetečnosti a touhy dozvědět se jak věci fungují, a to na takové úrovni, která je pro jejich vrstevníky ještě nedostupná. Vyspělá sociabilita dítěte je spojena i s jeho oblibou u vrstevníků. Většinou teprve ve školním věku se můžeme setkat s tím, že takové dítě začíná postupně zaujímat marginální postavení ve struktuře školní a vrstevnické skupiny.

Pro emoční projevy může být nápadná citlivost až přecitlivělost na hluk, různé pachy, ale také na kritiku nebo odmítavé reakce dospělých na chování dítěte.

Uvedený stručný náčrt některých projevů a charakteristik nadaných dětí předškolního věku však rozhodně nemůžeme chápat jako jejich „vyčerpávající seznam“ nebo tak, že se všechny uvedené projevy musí v chování dítěte objevovat. Rovněž tradiční pohled na tyto děti jako děti ve všech složkách osobnosti akcelerované není oprávněný. Naopak „obraz“ nadaného dítěte předškolního věku dokresluje i možné projevy vývojových nevyrovnaností. Přispívají tak k hlubšímu pochopení kvalitativních odlišností interakce tohoto dítěte a prostředí, ve kterém žije, a nedovolují zjednodušit tento „obraz“ na představu dítěte, které je ve všech projevech chování „vpředu“ a které se liší od ostatních dětí pouze akcelerovaným vývojem.

2) Jaké máme možnosti pro identifikování nadaných dětí předškolního věku

Jak jsme již uvedli, v předškolním věku se setkáváme především s tzv. latentně nadanými dětmi, pro které je charakteristický především akcelerovaný vývoj, nejčastěji v kognitivní oblasti. Hlavními osobami, které si nejdříve mohou všimnout některých z výše uvedených projevů, jsou pochopitelně rodiče a širší rodina tedy osoby, které jsou s dětmi trvale ve styku. Rodiče mají přehled o vývoji dítěte, mohou ho srovnávat s vývojem sourozenců dítěte a jiných dětí. Dále jsou to učitelky v mateřských školách, jejichž postřehy o dítěti jsou cenné zvláště v těch případech, pokud rodiče neprojevují o výchovu svých dětí dostatečný zájem. Z uvedeného vyplývá, že v tomto věku je nejdůležitější metodou pro

identifikování nadaných **pozorování** chování dětí v různých situacích a podmínkách.

V prostředí mateřské školy se může platnost pozorování dítěte např. zvýšit tím, že každé dítě vystavíme určité standartní situaci a úkolu, který bude pro všechny stejný (způsobem zadání, časem realizace, prostředím, pomůckami aj.) a pozorujeme reakce dítěte (např. jak úkol řeší, jaké klade otázky) a zaznamenáváme pozorované. (Můžeme zadat např. úkol, aby dítě roztrídilo geometrické tvary, a všimáme si toho, jaká kritéria při třídění použilo atd.). Zadávané úkoly by se měly vztahovat k různým oblastem (např. hudební, k dovednostem čtení, ke klasifikačním dovednostem, k pamětní oblasti apod.). Pokud učitelka má s takovými úkoly dlouhodobější zkušenosti a má k dispozici záznamy o řešení daného úkolu od většího počtu dětí stejného věku, sama záhy rozpozná neobvyklá řešení, zvláštní a „dobré“ otázky k úkolu, obvyklou dobu řešení, zájem dětí o úkol atp. Možností je celá řada a učitelky dnes mají k dispozici mnoho úkolů jak realizovat pedagogickou diagnostiku a zaznamenávat výsledky i porovnávat činnosti dětí navzájem. Důležité je, že si školka již vytvořila systém péče o nadané děti a že se těmto dětem ve svém školním programu věnuje. Další možností k identifikování je použití **Posuzovacích škál chování dítěte**, která může být vytvořena ve verzi pro učitelky mateřských škol i pro rodiče a obsahuje různé výroky o nadaných dětech. Ten kdo škálu vyplňuje, zaznamenává intenzitu daného projevu u dítěte podle toho, jak ji sám u dítěte pozoruje. U nás zatím nejsou tyto škály příliš používány, ale některé školky s nimi již začaly pracovat (např. v Kopřivnici).

Pokud se rodiče nebo učitelky domnívají, že je dítě vývojově akcelerováno a velmi šikovné, je možnost objednat dítě na vyšetření do příslušné pedagogicko-psychologické poradny, kde je vyšetřen intelekt dítěte, jeho tvořivost, některé osobnostní charakteristiky a realizován rozhovor s rodiči i dítětem. Pokud je potvrzeno mimořádné nadání, dítěti může být po dohodě s rodiči stanoven další výchovný postup i doporučena vhodná škola.

3)Na co nezapomínat v předškolním období při podpoře rozvoje dítěte s mimořádným potenciálem?

V tomto věkovém období je důležité, abychom dítěti umožnili a podporovali všechny složky jeho osobnosti a nesoustředili se pouze na oblast, která je akcelerována. Nabízíme dítěti rozmanité aktivity, jak doma, tak v mateřské škole. Velký důraz klademe na častou

komunikaci s dítětem, ve které by rozhodně neměla převládat autoritativnost. Ačkoliv dnešní doba příliš nepřeje „naslouchání“, měli bychom si vyhradit dostatek času k pozornému a účastnému naslouchání, co nám dítě verbálně i neverbálně sděluje. Rovněž bychom měli respektovat přání dítěte při výběru činnosti, ale současně dbát na to, aby tyto činnosti nebyly jednostranné. Dnes je již na trhu velmi mnoho osvětových příruček a knih, které obsahují řadu námětů pro aktivity a hry dítěte s rodiči v různých oblastech, ze kterých mohou rodiče vybírat.

Péče o rozvoj dítěte s mimořádným potenciálem v mateřské škole má být rovněž pestrá. Pro učitelky je velkou výhodou, že většinu her a úkolů, které používáme u nadaných dětí, lze úspěšně využívat i v práci s ostatními dětmi, pokud jsou mírně upraveny nebo úkoly jsou v lehčí variantě. Při práci s dětmi akcentujeme potřebu prezentace výtvorů dětí před skupinou a potřebu diskuse o těchto výtvorech. Protože učitelka bude pravděpodobně pracovat s celou dětskou skupinou je podstatný výběr aktivit, her a úkolů. Ty by měly umožňovat variování obtížnosti. Nadaným pak předkládáme úkoly komplexnější, obtížnější s možností je realizovat kooperativně i formou kompetice (soutěže). Velmi pokročilým dětem můžeme na základě dohody s rodiči zadávat i „domácí úkoly“, které potom slouží ve třídě jako podnět k diskusi. (Např. dítě má zjistit, jaké květiny rostou u nich na zahrádce). Úkol lze různě modifikovat a variovat podle aktuální situace a potřeb. My jsme se dříve s kolegyněmi věnovaly tvorbě a realizaci půlročního programu pro rozvoj tvořivosti pro nadané děti předškolního věku a zkušenosti i výsledky podpořily naše přesvědčení o jeho prospěšnosti (Hříbková, Charvátová 1991-1992, Hříbková, Burdíková 2002). Velmi pozitivní zkušenost jsme získaly v průběhu realizace programu se spoluprací učitelek. Bez ní a bez angažovanosti a tvořivé invence učitelek není podpora rozvoje mimořádného nadání v tomto věkovém období myslitelná.

4) S jakými problémy se můžeme u těchto dětí setkat?

Akcelerovaný vývoj s sebou nese i některá úskalí. Často akcelerace v jedné oblasti (kognitivní) se může projevat vývojovými zvláštnostmi v oblasti jiné. Mluvíme v této souvislosti o vývojových nevyrovnanostech, kterými se rozumí existence disproporcí mezi vývojem jednotlivých složek osobnosti. U této populace se nejčastěji jedná o disproporci mezi rozumovým vývojem dítěte, který je akcelerován oproti vrstevníkům, a např.

psychomotorickým vývojem (nápadná pohybová neobratnost dítěte, obavy z pohybových aktivit, nechut' k nim – k jízdě na kole, k hrám na dětských hřištích apod.) nebo emocionálním vývojem (na jedné straně dlouho přetrvávající různé strachy např. ze tmy, vyžadování neustálé přítomnosti matky, přecitlivělost, emoční projevy jsou celkově neadekvátní věku dítěte – emoční nezralost a na druhé straně také výbuchy hněvu i agresivity).

Častěji se také vyskytují problémy s usínáním dítěte. Obecně tyto děti vyžadují kratší dobu spánku, nechťejí chodit odpoledne spát a jejich vitalita je patrná od rána do pozdního večera. Intenzivně se zajímají o vše kolem sebe tak, že „nemají čas jít spát“.

U všech dětí s akcelerovaným vývojem se tyto problémy nemusejí nutně objevovat. Jejich intenzita souvisí také s tím, do jaké míry se rodiče dítěti věnují, jak ho doma stimulují a jak je podporováno v mateřské školce. Pokud se vyskytují uváděné problémy často, je třeba upravit režim dne dítěte, např. po poradě rodičů s pracovníkem pedagogicko-psychologické poradny.

Podněty k zamyšlení:

- 1) Za jakých okolností by mohla péče o rozvoj dětí s akcelerovaným vývojem v tomto věkovém období vést k tzv. “ztrátě dětství”?
- 2) Co je podle Vás nejdůležitější při výchově a podpoře dítěte s akcelerovaným vývojem v domácím prostředí?
- 3) Může být již v tomto věkovém období péče o rozvoj dětí s akcelerovaným vývojem prospěšná i pro vrstevnickou skupinu?
- 4) Jaká je úloha mateřských škol v podpoře rozvoje nadání dítěte?

III. Vstup nadaného dítěte do školy

Vstup do školy je všeobecně považován za jednu z nejvýznamnějších událostí v životě dítěte i v životě člověka. Mění se nejen status dítěte, z předškoláka se stává školák, ale i struktura jeho činností a charakter jeho interakcí. Dítě vstupuje do školní kultury, která mu poskytuje kvalitativně nové impulsy pro jeho osobnostní rozvoj, učí se plnit nové požadavky v řadě oblastí, učí se novým pravidlům a jeho projevy začínají být hodnoceny. Řada nových změn a povinností čeká také rodinu dítěte, tedy i rodinu dítěte s mimořádným potenciálem.

1) Je možné, aby nešestileté dítě nastoupilo do školy?

Dnes je již legislativně zakotvená možnost vstupu do školy i pro dítě, které dovrší šesti let po lednu následujícího roku. V každém případě takové dítě musí být vyšetřeno v pedagogicko-psychologické poradně, která tuto možnost doporučí nebo nikoliv. Většinou si tuto otázku klademe právě u dítěte s akcelerovaným vývojem, u dítěte s mimořádným potenciálem. Při odpovědi se zvažuje mnoho aspektů: míra kognitivní akcelerace, úroveň rozvoje dalších složek osobnosti, zdravotní stav dítěte a jeho fyzická vyspělost, sociální dovednosti dítěte, ochota podřídit se pokynům, rodinné prostředí, možnost podpory rozvoje nadání v rodině, kvalita školy, do které by dítě mělo nastoupit atd. Domníváme se, pokud nejsou v některých oblastech velmi výrazné deficity a pokud dítě nastoupí do školy, která má zkušenosti se vzděkáváním akcelerovaných dětí a věnuje se jim, je možné využít možnosti nástupu do školy dříve. Doporučení má být ale vždy individuálně zvažováno u každého dítěte. Následně je nutné dítě v průběhu docházky do první třídy sledovat, jak ze strany rodičů a učitelky, tak i pracovníků pedagogicko-psychologických poraden. Někteří autoři (např. Laznibatová, 2001) doporučují, aby do školy dříve nastupovaly i děti s výrazně akcelerovaným kognitivním vývojem, ale současně i s deficitem, např. v oblasti emoční nebo sociální. Podle jejich zkušeností mimořádně nadané dítě může být v těchto oblastech školsky zralé třeba až ve věku 9 nebo 10 let. Dále se domnívají, že další rok strávený v mateřské školce by mimořádně nadané děti v jejich kognitivním vývoji spíše brzdil. Záleží v tomto případě skutečně na konkrétním dítěti a komplexním vyhodnocení všech údajů, které o něm máme, a to z různých zdrojů (např. od pediatra, rodičů, prarodičů, učitelky v mateřské školce,

z výsledků vyšetření dítěte a z rozhovoru s ním), abychom mohli učinit konečné rozhodnutí a doporučit vstup dítěte do školy. Není třeba zdůrazňovat, že je v tomto případě dobrá spolupráce rodičů a školy podmínkou. Pokud máme informace z praxe, tak možnosti předčasného zaškolení je prozatím využíváno spíše méně.

2) Jaké jsou další možnosti podpory kognitivně akcelerovaného dítěte při vstupu do školy?

Při vstupu dítěte do školy je také možnost jeho nástupu rovnou do druhé třídy za předpokladu, že zvládá učivo prvního ročníku. Jestliže se první možnost využívá spíše málo, tato možnost je využívána spíše výjimečně. Takové dítě by mělo být rovněž vyšetřeno v pedagogicko-psychologické poradně a jeho dovednosti a vědomosti ověřeny školou. I když nemáme k dispozici žádné statistiky je pravděpodobné, že je tato možnost využívána výjimečně také proto, že existuje obava, aby se u dítěte nevyskytovaly problémy v sociální oblasti. Kolektiv dětí se již totiž navzájem dobře zná, stmelují ho společné zážitky a prožité události, jichž se nově nastupující dítě neúčastnilo. Tím může na ostatní působit jako „cizí“ element. V tomto případě je důležité jak učitelka dokáže pracovat se třídou jako sociální skupinou.

Opět při rozhodování o vstupu dítěte rovnou do druhé třídy závisí nejen na stupni vývojové akcelerace dítěte a její struktuře, ale i na posouzení dalších znalostí a dovedností, které jsou vyžadovány v první třídě. Proto ani v tomto případě neexistuje jednoznačné doporučení a rozhodnutí záleží na vyhodnocení všech údajů o konkrétním dítěti.

3) Jakou školu pro nadané dítě vybrat?

Při volbě vzdělávací cesty pro nadané dítě se může uvažovat o separační nebo integrační variantě. **Separální varianta** vychází z myšlenky, že pro každé dítě, které se určitým způsobem výrazně odlišuje od svých vrstevníků, jsou nejvhodnější speciální školy nebo třídy, ve kterých je pak soustředěn homogenní typ populace. U nás již existují školy, které mají od první třídy zřízeny třídy pro mimořádně nadané děti, později je u nás

doporučován odchod takového dítěte do školy s rozšířeným vyučováním určitého předmětu a především do víceletého gymnázia.

V současné době je však více akcentována myšlenka integrace nadaných dětí do běžných škol. Při uplatnění **integrační varianty** dochází k tomu, že nadané dítě zůstává v běžné škole nebo třídě a učitel se mu dále speciálně věnuje. U nás je legislativně zakotveno, že pokud je dítě mimořádně nadané a má „potvrzení“ z pedagogicko-pedagogické poradny, škola je povinna takovému dítěti vytvořit individuální vzdělávací program.

Obě tyto varianty mají pochopitelně své výhody a nevýhody, proto se také často kombinují. Jaká varianta je v zemi více rozšířena závisí na mnoha okolnostech: tradice školského systému, způsob přípravy budoucích učitelů, dostupnost a existence učebních materiálů pro nadané atd. Většinou se však ve školských systémech setkáváme s koexistencí obou forem. Protože však mnoho nadaných žáků nemůže nebo nechce speciální školy a třídy navštěvovat, je téma edukace nadaných dětí aktuální pro všechny školy. Zejména učitelům na běžných školách by některé uváděné skutečnosti mohly pomoci alespoň v orientaci v problematice a při práci s populací nadaných dětí.

4) Proč je u nás integrace nadaných tak často odmítána (zejména u intelektově nadaných), ačkoliv je celosvětově tendence k integraci zřejmá?

Domníváme se, že zde dochází ke střetu řady různých tendencí a zájmů (výzkumných, názorově-postojových, školsky-politických a ekonomických), z nichž některé se pokusíme v bodech vyjádřit:

- a) priorita krátkodobého řešení otázky vzdělávání nadaných versus priorita dlouhodobého řešení;
- b) zdánlivá menší finanční náročnost separační (segregované) varianty vzdělávání nadaných versus velká finanční náročnost při integraci nadaných;
- c) velké zkušenosti se segregací versus nepoměrně kratší historie integrace;
- d) víra v stabilitu nadání v čase versus předpoklad změn a dynamiky ve vývoji nadání;

e) víra v relativní snadnost identifikace nebo výběru nadaných versus pochybnosti o existenci dostatečně validních nástrojů k identifikaci nadaných;

g) absence hodnotných metodických materiálů pro učitele a psychology (ke vzdělávacím postupům, k identifikaci, k poradenství v této oblasti) versus velké množství doporučení „populární úrovně“ prezentovaných různými médii;

h) problematika nadání se týká malého okruhu žáků versus problematika se týká širší populace žáků aj.

Pokusíme se uvést některé další skutečnosti, které podle našeho názoru brání přijmout myšlenku integrované varianty vzdělávání nadaných.

Výchova a vzdělávání nadaných v sobě totiž zkrývá některá **morální dilemata**, a proto k tomuto tématu nebyl vždy jednoznačně kladný postoj ani odborné veřejnosti. V situaci omezených finančních prostředků na školství otázka zní: Je potřebnější a morálnější věnovat omezené prostředky spíše na výchovu a vzdělávací podporu handicapovaných dětí nebo nadaných dětí? Odpověď zněla většinou ve prospěch handicapovaných dětí, protože u nadaných se buď předpokládá, že si najdou cestu samy bez pomoci nebo že mají „něco navíc“, pomoc tedy tolik nepotřebují.

Silné segregační tlaky v případě vzdělávání mimořádně intelektově nadaných, jakých jsme byli svědky v 90. letech, jednak navazovaly na tradici škol s rozšířeným vyučováním určitého předmětu nebo skupin předmětů a jednak vedly k zakládání víceletých gymnázií.

Ty byly před odbornou a rodičovskou veřejností prezentovány jako školy pro nadanou populaci, které lépe než tzv. běžné školy zajistí rozvoj předpokladů žáků. Ovšem publikované výsledky mezinárodních srovnávacích výzkumů PISA a předchozího výzkumu TIMSS (zejména ty části, které se týkaly porovnání výsledků žáků z běžných škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií), tyto představy o víceletých gymnáziích přinejmenším nepotvrzují a spíše zpochybňují (např. Straková a kol., 2002). I když u nás neexistuje státní škola specializovaná na vzdělávání mimořádně nadaných žáků, tendence k segregovanému vzdělávání „odlišné“ populace je u nás tradiční a dosud silná. Samozřejmě s koexistencí obou možností se také v řadě zemí setkáváme, ovšem daleko častěji v *opačné asymetrii* než je požadováno u nás. Otázka nezní buď segregace, nebo integrace, ale co je pro konkrétní dítě prospěšnější. Znamená to ale současně vytvořit **podmínky pro integraci nadaných** a nikoliv jen integraci proklamovat. Hlavně proto, že řada nadaných dětí z různých

důvodů nemůže nebo nechce víceletá gymnázia navštěvovat a zůstává v běžné základní škole. Někdy se argumentuje ve prospěch segregace tím, že je daleko jednodušší a rychlejší vytvořit školu pro nadané než postupně a dlouhodobě vytvářet podmínky proto, aby mohla být širší populace nadaných dětí adekvátně vzdělávána a podporována v běžné škole. Jestliže bychom vytvářely stále nové a nové speciální školy a třídy pro různé osobnostní typy žáků, druhy obtíží u žáků i druhy nadání žáků, budeme tím ve školství podporovat stále více segregační trend. Avšak výsledky srovnávacích výzkumů OECD různých školských systémů ukazují, že nejlepších výsledků dosahují žáci ve školských systémech s minimálními segregačními prvky. Existovala by vlastně ještě tzv. běžná žakovská populace, když začnou v určitém věku či období žáci vstupovat nebo postupně odcházet do speciálních škol a tříd?

5) V jakém prostředí je podpora mimořádně nadaných dětí nejdůležitější a nejefektivnější?

Odpověď na tuto otázku se týká „místa“ vzdělávání a podpory rozvoje dítěte, které by bylo optimální, a to z hlediska nadaných samotných i z hlediska společnosti. Můžeme rámcově vyčlenit tři základní prostředí, ve kterých se dítě pohybuje: školní prostředí, mimoškolní prostředí a domácí prostředí. V současnosti se setkáváme se snahou o co největší rozšíření podpory do všech těchto prostředí, protože její efektivita spočívá v komplexním působení školy, mimoškolních institucí i domácího prostředí. Současně každé z uvedených prostředí má pro podporu specifické podmínky i možnosti. Ve škole je možné věnovat se vzdělávací podpoře nadaných dlouhodobě, systematicky a s určitým emočním „odstupem“, podpora v mimoškolních aktivitách organizovaná jinými institucemi než je škola může přinášet nové možnosti. Prvním podpůrným „místem“ pro osobnostní rozvoj a vzdělávací podporu je domácí prostředí. Zde se může plně uplatnit individuální přístup k dítěti. Někdy se v této souvislosti upozorňuje na existenci domácích učitelů v minulosti v případě vzdělávání nadaných. Efektivita tohoto vzdělávání se také dokladovala na životopisech významných osobností z oblasti umění a vědy, které měly soukromé učitele.

Dobrá komunikace a kooperace mezi a s „reprezentanty“ těchto prostředí, výměna informací o dítěti a nikoliv izolované působení na dítě nebo vzájemná ignorace, je při výchově a vzdělávání mimořádně nadaných dětí samozřejmou podmínkou.

Podněty k zamyšlení:

- 1) Co vše může ovlivňovat dobrý start nadaného dítěte při vstupu do školy?
- 2) Jaké mýty a předsudky mohou být spojovány s předčasným vstupem nadaného dítěte do školy?
- 3) Jaké výhody a nevýhody pro dítě vnímáte u separační (segregační) organizační varianty vzdělávání nadaných dětí?
- 4) Jaké výhody a nevýhody pro dítě vnímáte u integrační organizační varianty vzdělávání nadaných?
- 5) Jaké další formy podpory považujete na počátku vstupu nadaného dítěte do školy za efektivní pro rozvoj jeho potenciálu?

IV. Mimořádně nadané dítě v základní škole a v rodině

Po vstupu mimořádně nadaného dítěte do školy se zvyšují nároky nejen na dítě a jeho rodinu, ale také na učitele, který musí být na přítomnost takového dítěte dobře připraven. Mimořádně nadané dítě může mít sice akcelerovaný kognitivní vývoj, ale na druhé straně i problémy s adaptací na nové prostředí a na nové požadavky. Pro dítě totiž nastává období školní socializace, která se svými cíli a prostředky liší od socializace rodinné. Někteří autoři (Silvermann, 1993) někdy školní socializaci vnímají především jako tlak na konformitu, přizpůsobování se ostatním a ztrátu možnosti být individuální. Oproti tomu vyzdvihují individualizaci jedince jako cíl výchovy a vzdělávání nadaných. Proto jsou touto autorkou silně propagovány segregované školy pro nadané. Avšak jedinec ke svému zdravému osobnostnímu rozvoji potřebuje žít funkčně v sociálních skupinách a přijmout její pravidla na jedné straně a současně mít možnost se ve skupině projevit jako individuum na straně druhé. Akcentování asymetrie procesu socializace a individualizace neumožňuje chápat jejich vztah jako komplementární. Docházka do školy naopak přispívá k vyváženosti procesů socializace i individualizace a nemělo by v ní docházet k akcentování jen jednoho procesu.

1) Jaké jsou osobnostní charakteristiky mimořádně nadaného žáka na základní škole?

Rodiče a učitele pochopitelně zajímá, jak se mimořádně nadaný žák ve škole projevuje a jaké projevy chování ve škole mohou signalizovat nadání. Protože se domníváme, že šíře a rozmanitost osobnostních projevů je značná a jsme spíše skeptičtí ke snahám o jejich vyčlenění, a to zejména ve starším školním věku, nabízíme jen heslovitý výčet v literatuře nejvíce zmiňovaných. Soustředíme se také pouze na charakteristiky dětí intelektově nadaných a snažili jsme se je uspořádat vývojově od nejnižších ročníků po období ukončení povinné školní docházky.

Kognitivní charakteristiky:

a) Rané čtení a široký slovník: jsou schopny delší koncentrace pozornosti než ostatní děti stejného věku: přitahují je abstraktní pojmy: při získávání informací používají atlasy, slovníky, encyklopedie, internet: správně zobecňují, mají vysoce rozvinuté schopnosti

analýzy, syntézy a analogie: zajímají je vztahy příčiny a následku, mají schopnost vidět vztahy mezi věcmi a myšlenkami: záliba ve strukturách a vytváření různých systémů (číselných, časových i hodnotových): při hodnocení svých a cizích výsledků činnosti se řídí vlastními kritérii: mají rozvinuté kritické myšlení, což se mimo jiné projevuje tendencí k pochybování, polemice i zvýšené sebekritice.

b) Snadno rozehrávají fantazii a imaginaci, projevují intelektuální hravost a zvědavost: jsou „okouzleny“ a fascinovány okolním světem a předměty v něm: jsou velmi flexibilní a originální při řešení různých úkolů: snaží se hledat svoji vlastní odpověď na danou otázku: dovedou být nekonvenční v uvažování i jednání.

c) Obvykle mají vynikající paměť: jsou dobří pozorovatelé, dlouhodobě si zapamatují i detaily: jsou schopny věnovat pozornost zejména věcem a jevům, které je zaujaly.

Nekognitivní charakteristiky:

a) Potřeba volnosti a aktivity: potřeba emocionální podpory a emocionálního přijetí: převaha vnitřní motivace před vnější: chování a jednání je řízeno cílem: vytrvalost při činnostech: schopnost oddalovat dokončení činnosti, pokud není spokojenost s jejím výsledkem: záliba v nových věcech – čtení a obecně ve tvoření: rády diskutují: všestrannost a rozmanitost zájmů nebo i jeden dominující zájem.

b) Značná energie, vitalita, čilost a dychtivost po nových věcech: vytvářejí v tomto ohledu neustálý a silný tlak na své okolí: nejsou snadno unavitelné duševní činností, která je zajímá: značná citlivost až přecitlivělost na smyslové podněty: expresivní vyjadřování: často impulzivní: jsou přitahovány estetickou dimenzí věcí.

c) Projevy nezávislosti v myšlení, rozhodování a jednání: někdy nepochopeny svým okolím: často extrémně vysoké nebo extrémně nízké sociální dovednosti.

d) Někdy vlastní smysl pro humor: produkce divokých nápadů: u některých problémy se sebedůvěrou a sebepojetím.

2) Jaké jsou charakteristiky učení mimořádně nadaného žáka?

Velmi jednoduše se dá konstatovat, že se tito žáci učí rychle a snadno. Učení jim jde téměř „samo“, někdy však jen v těch oblastech, které je baví a jsou jejich zájmem. Proto se někdy u mimořádně nadaných žáků můžeme setkat v pozdějším věku s problémy v učení, resp. s tím, že vůbec nevědí, jak se mají učit. Přesto i v činnosti učení byly u nich v období docházky do základní školy shledány určité nápadnosti, které opět pouze heslovitě zmíníme.

a) U některých preference individuálního učení a práce před skupinovou: schopnost vyhledávat potřebné informace a orientovat se v nich: tendence k induktivnímu učení a řešení problémů: učí se často prostřednictvím manipulace s objekty a experimentací: tendence ke strukturování řešeného problému: nemají rádi učení mechanické a paměťové: při učení využívají fantazie a představivosti.

b) Rychlé učební tempo: rychlý vhled do problémů: většinou dobrá adaptace v novém učebním prostředí.

3) S jakými problémy mimořádně nadaného žáka se můžeme setkat?

Tito žáci mohou mít stejné problémy jako jejich spolužáci, většinou se v tomto směru od spolužáků neliší. Akcentování jejich problémů pak vytváří dojem, že každý mimořádně nadaný žák musí mít nějaký závažný problém. Někteří autoři (Czeschlik, Rost, 1988) o takové možnosti pochybují a domnívají se, že jejich distribuce je přibližně stejná jako u ostatní populace dětí. V odborné literatuře se někdy uvádí, že závažné problémy má přibližně 10 - 15% populace intelektově nadaných žáků. Jsou to především nadaní žáci s extrémně vysokým IQ. Nejčastěji se zmiňují jejich osobnostní problémy, problémy s učením a problémy v sociálních vztazích.

Osobnostní problémy:

Ty jsou často výsledkem spolupůsobení rozporných vlastností nadaných posilovaných nevhodným učebním a rodinným prostředím. Velmi často se např. setkáváme se zvýšenou senzitivitou až přecitlivělostí nadaných. Jedná se především o citlivost na podněty a signály ke komunikaci, přecitlivělost na smyslové podněty např. na světlo, hluk, pachy, přecitlivělost

na kritiku. Tyto charakteristiky rovněž posilují někdy rodiče nadaného dítěte. Je to tehdy, pokud se od dítěte, které okolí označuje za nadané, očekává vždy stoprocentní výkonnost a jeho "selhání" je široce diskutováno právě rodiči nebo i učiteli. Především nerealistické očekávání a ctižádost rodičů na jedné straně a obavy dítěte ze selhání včetně jeho sklonu k perfekcionismu na straně druhé, jsou nejlepší cestou k jeho neurotizaci. Problémy s negativním sebeobrazem, podceňováním se, nedostatkem sebedůvěry a neadekvátním sebepojetím mají rovněž některé skupiny intelektově nadaných. Vytvoření negativního sebeobrazu je do určité míry determinováno rodinným zázemím, problematickými sociálními vztahy a nepodnětným vzdělávacím prostředím nadaných. Někteří autoři uvádějí, že mnoho nadaných zažívalo nebo zažívá pocity odlišnosti a jinakosti ve vztahu ke svým vrstevníkům. Silně je frustruje nedostatek aktivity a absence činnosti. Na takové situace reagují nepřiměřenou vzdorovitostí a neadekvátním chováním.

Učební problémy:

V mladším školním věku je z vývojových nevyrovnaností nejtypičtější u nadaných žáků intelektově – psychomotorická nevyrovnanost, která se projevuje rozdílem mezi schopností rychle se naučit číst (často již v předškolním věku) a velkými obtížemi při nácvičce psaní, koordinaci pohybů ruky s mentálním rytmem. Tato úzkostná situace může vést k svalové rigiditě a tuhosti ruky nebo až k nutkavé pečlivosti a snaze o perfektní psaní, které je však spojeno s velkou pomalostí. Později to může mít za následek odpor k jakékoliv formě psaného a kresebného projevu. Ve speciálních školách pro mimořádně nadané žáky se často toleruje užívání tiskacího písma do druhé až třetí třídy.

Intelektově nadaným žákům jde učení přírodovědných nebo jazykových předmětů velmi dobře, resp. na základní škole se nemusejí obvykle příliš snažit, aby učivo zvládli. Problém však může nastat v pozdějším věku na vyšším stupni školy, protože si často z tohoto důvodu neutvořili studijní návyky, neboť se "učit" dosud nepotřebovali. Na základní škole jim totiž většinou stačila vynikající paměť a verbální schopnosti, což však později už vždy nestačí. Jejich rozsáhlá informovanost a znalosti, zájem o čtení a široký slovník vede také někdy k zálibě ve verbalismu. V některých případech se jedná o únik, protože nemají možnost o věcech, které je zajímají, diskutovat s adekvátními partnery tzv. "na úrovni". Jejich silná koncentrace pozornosti na problém, který právě řeší a který je velmi zajímavý, může také ústít v bouřlivé projevy nespokojenosti a "neposlušnosti", mají-li řešení přerušit nebo skončit a

věnovat se jinému úkolu. Sami si totiž stanovují kritéria, kdy už lze považovat úkol za vyřešený. Ve škole způsobuje také problémy jejich preference individuální práce před skupinovou, kterou však vždy zajistit není možné a ani to není žádoucí. U těch, kteří mají široký zájmový rejstřík, se stává, že mají obtíže s rozhodováním jakou střední školu zvolit.

Problémy v sociálních vztazích:

Sklon k introverzi intelektově nadaných byl potvrzen vícekrát. Ve třídě se můžeme setkat jak s izolací nadaného dítěte, tak s jeho dominancí. Izolace je spojována s nízkou sebedůvěrou nadaného, často s jeho výrazně odlišnými zájmy, kterým vrstevníci nerozumí. Pokud se však ve třídě nevyužívá intelektová kapacita nadaného dítěte, mohou nediferencované učební osnovy, jednotný způsob výuky a celková "nevytíženost" a nuda žáka vést k jeho dominantnímu až agresivnímu chování. Při komunikaci s těmito dětmi je efektivnější spíše neautoritativní přístup a respektování jejich potřeby rovnoprávné komunikace. To, že intelektově nadaní často vyhledávají kontakty se staršími žáky a dospělými je další zvláštnost, se kterou se v období jejich dětství a dospívání setkáváme. Problém nastává, pokud dítě nemá možnost takové vztahy navázat a přestovat, protože tím ztrácí možnost sociálního kontaktu s osobami, které mu vyhovují. Rovněž jejich přecitlivělost se projevuje i v sociálních vztazích. V mladším školním věku jsou velmi zranitelní a bezbranní pokud je skupina vrstevníků, např. pro neobvyklé zájmy, odmítá. To se ve starším školním věku stává např. i tehdy, jestliže se nadaný žák vůbec nevěnuje sportu nebo se o něho nezajímá.

4) Lze v populaci mimořádně nadaných žáků identifikovat ještě určité specifické skupiny?

Na tuto problematiku se soustřeďuje pozornost odborníků od devadesátých let minulého století (Prado, Wiczerkowski, 1990 aj.). Postupně bylo vyčleněno v rámci populace nadaných několik jejich specifických skupin. Příslušnost k některé z těchto skupin může jednak znamenat zvýšené riziko výskytu určitých problémů a jednak riziko absence identifikace jejich nadání a poskytnutí podpory pro další rozvoj. Z těchto důvodů je dále uváděným skupinám věnována značná výzkumná a poradenská pozornost.

Jedná se zejména o tyto skupiny: nadané děti předškolního věku, nadaní adolescenti, nadané dívky, nadaní s postižením a s handicapem, nadaní s vývojovými poruchami učení, nadaní s velmi vysokým IQ nebo speciálními schopnostmi a nadaní z kulturních a etnických minorit. Pokusíme se tyto jednotlivé skupiny nadaných velmi stručně charakterizovat.

Nadané děti předškolního věku tvoří specifickou skupinu, která je vystavena především dvojitmu riziku.

Prvním je časté přesvědčení rodičů i učitelek, že v tomto věku je identifikace jednak nemožná a jednak pro dítě škodlivá. Samozřejmě, čím je věk dítěte nižší, tím je identifikace nadání méně spolehlivá. Cílem identifikace není zjištění konkrétních druhů nadání, ale dětí s akcelerovaným vývojem, často dětí s potenciálním nadáním. Proto bývá také identifikováno větší množství dětí s méně výraznou vývojovou akcelerací s vědomím, že v pozdějším věku ne u všech z nich budeme moci mluvit o mimořádném nadání. V tomto věku se identifikuje široká základna nadané populace, která se jednak časem postupně rozpadá a sytí jednotlivé druhy nadání, a jednak se tato základna zmenšuje, vytváří se pyramida nadaných, jejíž vrchol tvoří později nadaní s manifestovaným nadáním. Jde o to, aby vývojově akcelerované děti, které jsou v předškolním věku identifikovány na základě projevů, které jsme již popsali dříve, byly ve svém dalším vývoji systematicky podporovány ve školce i v rodině. Raná identifikace nadaných dětí je dnes v zahraničí silně akcentována. Vytváří se zde také rozvíjející programy speciálně určené pro tyto děti. Programy jsou zaměřeny na rozvoj těch dovedností a schopností, které dítě využije v pozdějším věku bez ohledu na druh nadání, ve kterém bude později vynikat. Programy jsou zaměřené např. na rozvoj tvořivosti nebo na rozvoj sociálních dovedností dítěte.

Druhým rizikem bývá, že systematická podpora rozvoje dítěte v tomto věku je zaměňována s jednostranným rozvojem. Tato představa má svůj původ v nedostatku informací o rozvíjejících programech pro tuto populaci a pramení také ze zkušeností z časnou identifikací pro určité druhy sportovních a uměleckých talentů a z toho plynoucích obav rodičů o předčasnou specializaci a ztrátě dětství.

Riziková je tato skupina proto, že se těmto dětem často nedostává z řady důvodů adekvátní podpory, ačkoliv ji vývojově akcelerované dítě potřebuje.

Nadaní adolescenti jsou další specifickou skupinou. Tato věková skupina je riziková zejména proto, že se pozornost jedince v tomto období soustřeďuje na hlubší poznání sebe a

částečně se odvrací od předmětu dosavadního hlavního zájmu. Nebezpečí spočívá v tom, že jedinec přestane být díky novým možnostem motivován v oblasti, v níž dosud dosahoval vynikajících výkonů a ztrácí o ní zájem. Mimo jiné je to spojeno s celkovými změnami osobnosti. Zvyšuje se tedy nebezpečí „ztráty“ zájmu, úsilí v činnosti a dosahování v ní výsledků a výkonů, které se potom vyznačují nestabilitou. Na druhou stranu právě proto, že jedinec hledá svoji identitu a sám sebe lépe poznává a vymezuje se vůči svému okolí, může se toto období stát východiskem pro konkrétnější nasměrování dalšího úsilí, které je navíc podpořeno vědomím vlastní odpovědnosti za toto rozhodnutí i nastoupenou cestu. Období je citlivé na podporu rozvoje, která však nebývá zaměřena jen na rozvoj silné stránky – nadání jedince, ale bývá orientována i na širokou kultivaci dalších složek osobnosti, což by mělo napomáhat i k lepšímu sebepoznání a k vyjasnění hodnotové orientace. Období adolescence jako kritické období nadaných rozpoznali již dříve F. J. Mönks a W. H. Boxtel (1985) a podrobněji se mu věnovali. I když všichni adolescenti se ocitají před problémem nalezení svého místa v životě, u skupiny populace nadaných je toto období velmi stíženo tím, že se u nich setkáváme spíše s neadekvátním sebepojetím, že mají o sobě často nereálné představy, nízkou sebedůvěru a často se podceňují. Tím se stávají mnohem zranitelnější vůči okolním vlivům.

Nadané dívky se staly předmětem zájmu již od prvních výzkumů nadaných dětí L. M. Termána (1925). Později se pozornost zaměřila na studium vztahu pohlaví a intelektu. Zejména v časném věku mají děvčata vyšší celkové skóre v inteligenčním testu než chlapci a dnes je již běžně známá skutečnost, že děvčata jsou zpočátku vývojově akcelerována přibližně o půl roku, což se projevuje např. již při zápisu do školy (Oakleyová, 2000). V první polovině dvacátého století byly zjištěny rozdíly v profilu intelektových schopností mezi dívkami a chlapci. Ukázalo se, že riziku jsou vystaveny především intelektově nadané dívky, které vykazují nadání, které je vnímané jako nadání v „typicky“ mužských oblastech a činnostech. Výzkumně se zájem soustředil na matematicky a technicky nadané dívky. Ty jsou především vystaveny riziku nedostatečného ohodnocení výkonů v dané oblasti a tedy i nedostatečné podpoře. Někdy je ale také toto zaměření dívek zesměšňováno i ironizováno, což má negativní dopad na jejich sebevědomí. Za nejkritičtější se pro dívky považuje období puberty a adolescence. Intenzivně si v tomto období uvědomují rozpornost mateřské a profesionální role a také často stereotypní vnímání ženské role společností. Rovněž styl výchovy rodičů a odlišný způsob socializace dívek způsobuje, že úspěchy dívek v „mužských“ oblastech jsou

málo oceňovány rodiči i učiteli a také jinak vysvětlovány než u chlapců. U dívek se zdůrazňuje především jejich píle, kdežto u chlapců se stejný úspěch připisuje jejich intelektu a chytrosti. Navíc je dívka často okolím směřována k tomu, aby změnila svůj zájem za zájem pro dívku vhodnější. Tyto postoje zraňují především sebepojetí nadaných dívek a vedou k tomu, že se začínají „hlídat“, aby jejich podávané výkony byly jen průměrné, protože nechtějí být nápadné. Řadu poznatků o nadaných dívkách v oblasti matematiky přinesly dlouhodobé výzkumy Foxové (1977), Kerrové (1983) a Wallace (2000).

Nadaní s postižením a s handicapem jsou specifickou skupinou, která se v zahraničí stala předmětem studia i praktických realizací podpory rozvoje jejich nadání od sedmdesátých let minulého století. Většinou je počátek této péče spojován s vydáním knihy N. Hobbse: *The future of children: Categories, labels, and their consequences*, která vyvolala změnu postoje společnosti k postiženým a handicapovaným jedincům a změnu akcentu v péči o jejich rozvoj. Nešlo v ní primárně o napravování nebo kompenzování jejich deficitů, ale pozornost se zaměřila na rozvíjení jejich silných stránek. Problematické u této skupiny nadané populace zejména bylo:

- a) překonání představy, že handicapovaní nemohou být současně také nadaní;
- b) jejich obtížná identifikace (absence identifikačních metod);
- c) absence rozvíjecích programů speciálně vytvořených pro tuto populaci.

Odborníci se shodují, že tato skupina patří mezi nejohroženější skupinu v rámci populace nadaných, protože je v rozvíjecí a vzdělávací péči velmi často zcela opomíjená. To je komplikováno skutečností, že jednotlivé handicap vyžadují odlišné postupy při rozvíjení silných stránek těchto dětí. Významná je rovněž skutečnost zda se jedná o handicap vrozený nebo získaný v průběhu života a fakt, že výkony těchto dětí mohou být porovnávány s výkony stejně starých dětí a stejně handicapovaných atd. I z těchto důvodů se v zahraničí často konstatuje, že zejména tato skupina je nejrizikovější a její podpora nejobtížnější.

Nadané děti se specifickými vývojovými poruchami učení jsou děti, se kterými se mohou setkat učitelé v běžné škole. Rizikem u této skupiny dětí je, že nejsou včas odhaleny a pozornost nakonec nemusí být věnována ani nápravě poruchy ani rozvoji nadání. Za kritický moment se tedy považuje identifikace těchto dětí, protože pozornost upoutá jen intelekt tohoto dítěte nebo jen jeho porucha. Nejprve je třeba přijmout fakt o možné koexistenci

poruchy a nadání a být si vědom toho, že děti s vysokým IQ se často naučí svůj handicap kompenzovat a na své okolí působí jako dítě „průměrné“. Nevyrovnaný výkon, se kterým se u těchto dětí obvykle setkáváme, spolu se zvláštnostmi chování a emocionálních projevů byl příčinou jejich chybných diagnóz. Na tuto skutečnost velmi přesvědčivě poukazuje Webb, Amend, Webb, Goerss, Beljan, Olenchak (2005). U této skupiny dětí je třeba při jejich rozvíjení a vzdělávání využívat, jak nápravné postupy, tak rozvíjející programy. Někteří autoři tuto specifickou skupinu zahrnují k předcházející (nadání s postižením a s handicapem), jiní ji vyčleňují zvlášť. U nás se skupinou intelektově nadaných dětí s poruchami učení, speciálně s dyslexií, intenzivně zabývá Š. Portešová (2007, 2009).

Nadání s extrémně vysokým IQ nebo speciálními schopnostmi byli tradičně v centru pozornosti od počátku vyčlenění tohoto tématu v psychologii. Nejprve bud' upoutávalo pozornost jejich vysoké IQ nebo mimořádné výkony v určitých oblastech činnosti, které byly dosahovány dětmi s vysoce rozvinutými speciálními schopnostmi (např. hudebními). Tyto děti byly často označovány jako „zázračné“.

V polovině minulého století byl zájem upřen na zkoumání osobnosti dětí s extrémně vysokým IQ. Bylo zjištěno, že právě tyto děti často vykazují problémy v sociálních vztazích, které se spíše stupňují se zvyšujícím se pásmem IQ. Největším problémem u této skupiny nadaných pravděpodobně je jejich obtížné navazování sociálního kontaktu nejen s vrstevníky, ale i s dospělými osobami. Jejich případná sociální izolovanost a časté odmítání jejich „podivínského“ chování a projevů vrstevníky je rizikem pro budoucnost. Zejména preventivní podpůrné programy zaměřené na nácvik sociálních dovedností, tedy programy zaměřené na rozvoj nebo nápravu slabých stránek osobnosti, jsou v těchto případech v zahraničí realizovány. U nás, pokud je mi známo, se takové podpůrné programy pro nadané žáky nerealizují. Současně se právě u této rizikové skupiny nadaných, na rozdíl od ostatních skupin, spíše doporučuje segregovaný způsob jejich vzdělávání.

Nadání pocházející z kulturních a etnických minorit byli centrem zájmu v těch zemích, pro které je charakteristické multikulturní prostředí. Proto je toto subtéma studované např. v USA. Vztahuje se k němu široké spektrum problémů: např. projevy nadání u těchto skupin dětí, specifika identifikace nadaných z kulturních a etnických minorit, specifika programů pro nadané této skupiny, kurikulum i vyučovací metody.

Rozpoznání charakteristik nadání u této skupiny populace vychází z předpokladu, že se nadání může v chování projevat rozmanitě a manifestovat jedinečným způsobem. Rizikem je, že takové projevy nejsou ve škole vůbec k nadání vztahovány a tyto děti pak nedostanou šanci účastnit se vzdělávacích programů pro nadané. A. Y. Baldwinová (1991) uvádí některé deskriptory, které charakterizují projevy těchto nadaných dětí: loajalita s vrstevnickou skupinou, spíše potřeba vnějšího řízení, velká imagitivnost a symbolika v řeči, vnímavost a pobytová živost, vysoká sociální inteligence a pocity odpovědnosti aj.

Při vytváření vzdělávacích programů pro populaci nadaných žáků z kulturních a etnických minorit je v současné době zdůrazňováno, aby žáci byli nuceni využívat obou učebních stylů (analytického a vztahového), i když se zjistilo, že u této populace je preferovanější styl vztahový (Hale-Benson, 1986). Ukázalo se, že stimulování obou stylů vede ke snížení pocitů odlišnosti od majoritní populace a má tak i pozitivní vliv na formování sebepojetí těchto žáků. V každém případě se má při výuce vycházet z pozitiv dané minority ve vztahu k majoritní společnosti. Proto se také spíše nedoporučuje užívat při jejich vzdělávání segregáčnických prvků, ale naopak se zdůrazňuje inkluze místo exkluze.

U nás není téma nadaných dětí pocházejících z kulturních a etnických skupin prozatím studované a je mu bohužel věnována v rámci tématu nadaných dětí minimální pozornost.

5) Existují různé „typy“ intelektového nadání nebo intelektově nadaných žáků?

O této možnosti se začalo uvažovat v době, kdy byly vyčleněny dva základní druhy myšlení, a to myšlení konvergentní a divergentní. Snaha identifikovat co je charakteristické v projevech dítěte s vysokou úrovní konvergentního myšlení a co v projevech dítěte s vysokou úrovní divergentního myšlení, které se považovalo za základ tvořivosti, vedlo i k vyčlenění dvou typů intelektového nadání.

Konvergentní myšlení používáme tehdy, řešíme-li úkoly s jediným správným řešením. Tradiční testy inteligence také dlouhou dobu obsahovaly položky, které měly pouze jedno správné řešení. Kdo byl v celém testu úspěšný, dosáhl vysokého celkového skóre IQ a znamenalo to, že má vysokou inteligenci a vynikající předpoklady pro myšlení. Ovšem ve velké nevýhodě byly do této doby osoby, které měly spíše rozvinuté divergentní myšlení

oproti myšlení konvergentnímu. Vysoká úroveň konvergentního myšlení (vysoké IQ) je příznačná pro intelektový typ tzv. „řešitele“. Pro tento typ intelektově nadaných dětí je obecně charakteristická školní úspěšnost, soutěživost v nižších ročnících - rády soutěží, přesnost a zejména rychlost při řešení úkolů, rychlost vhledu do úkolu nebo problému, nevdí jim řešit úkoly v časovém limitu, dobré organizační schopnosti, dobře komunikují a spolupracují s učitelem, učení jim jde „samo“ - nevěnují mu zjevné úsilí a jsou spíše zájmově nevyhraněné.

Naopak vyšší úroveň divergentního myšlení je shledávána u intelektově nadaných dětí typu tzv. „badatele“. Divergentní myšlení využíváme v případě, že tvoříme různé alternativy řešení, hledáme řešení u úkolů, které jich mají nebo mohou mít více. Proto je také tento druh myšlení (spolu s určitými osobnostními rysy) spojován s tvořivostí jedince. Úroveň rozvoje schopností pro divergentní myšlení jedince (např. fluence, flexibilita, originalita, elaborace aj.) je zjišťována prostřednictvím samostatných testů divergentního myšlení nebo částečně také i testy inteligence, které obsahují položky divergentního typu. Pro děti, které v testech tvořivého myšlení dosahují vysoké úrovně (tedy pro intelektový typ „badatele“) je dále charakteristické, že jsou často zájmově i výkonově zaměřeny na užší oblast, rády hledají různé alternativy řešení, zkoušejí různé možnosti řešení v oblastech, které je baví. Jejich silnou stránkou není rychlost řešení, naopak relativně dlouho setrvávají u řešení úkolů do doby, než samy vytvoří subjektivně nové řešení a než jsou s výsledkem spokojeny. Proto také nerady soutěží, neboť mají delší spotřebu času pro svá řešení. Jejich zájmy, často neobvyklé, vedou někdy k nedorozuměním s vrstevníky a k sociální izolovanosti ve skupině.

Vzhledem k tomu, že oba druhy myšlení musíme používat při úspěšném řešení různých situací a konkrétních úkolů, je nutné stimulovat rozvoj jak konvergentního tak i divergentního myšlení.

Uvedený „obraz“ dvou základních intelektových typů nadaných dětí se sice zřetelně vyhraňuje ve starším školním věku a především v období studia na střední škole, ale také u dětí mladších se můžeme setkat s projevy dítěte signalizující jeho pravděpodobnou příslušnost k určitému typu.

6) Jaké druhy nadání se dnes rozlišují a s jakými se ve škole obvykle můžeme setkat?

Je obecně známé, že se v minulosti mimořádné projevy a výkony společensky oceňovaly a vztahovaly k oblasti vědy, umění a sportu. Talent a nadání se pak přisuzoval jen těm, kteří v nich dosáhli vynikajících výsledků. V současné době se setkáváme s klasifikacemi nadání, které vycházejí z různých kritérií.

Pokud se východiskem stane výše uvedené tradiční členění, je v současné době značně podrobné. Např. nadání pro oblast vědy je nejčastěji specifikováno jako intelektové nadání, a to dále členěno na matematické, jazykové, přírodovědné, technické a organizačně-řídicí atd. V případě oblasti umění se nadání dále člení např. na výtvarné, hudební, taneční, literárně-dramatické a lze ho ještě dále konkretizovat: např. hudební nadání na interpretační a skladatelské apod. Přisuzování velkého významu nadání pro sport je známo od starého Řecka. V rámci tohoto nadání hrají důležitou úlohu nejen fyzické předpoklady, ale rovněž intelekt jeho nositele. Sportovní nadání může být demonstrováno výkony ve vytrvalostních, rychlostních, silových a v mnoha dalších sportech.

Nejčastěji se při klasifikaci nadání ve školním prostředí setkáváme s jeho členěním podle druhů činnosti, ve kterých se nadání demonstruje. Mluvíme pak o nadání hudebním, výtvarném, jazykovém, matematickém, sportovním apod., a to zejména na druhém stupni základní školy. O některých druzích nadání se zatím spíše v tomto období neuvažuje, protože je jeho rozvoj stimulován především v předmětech vyšších ročníků a začíná se projevovat ve výkonech v pozdějším věku, např. přírodovědné nadání.

Jiným, ale spíše teoretickým, dělením je členění nadání na aktuální a potenciální, při kterém se uplatňuje především vývojové hledisko. Aktuálním nadáním se rozumí projevy nadání v současné době. Z výkonu podávaného v současnosti v určité oblasti pak usuzujeme na příslušné schopnosti, některé vlastnosti osobnosti a rovněž i na podpůrný vliv prostředí. Avšak z hlediska budoucnosti, prognózy vývoje nadání, jsou současné projevy pouze potenciálním nadáním, protože teprve v budoucnosti umožní jedinci dosahování ještě kvantitativně či kvalitativně vyšších výkonů. Potenciální nadání je pouze možností pro budoucí výkony, pokud vývoj neohrozí zvláště nepříznivé faktory. Toto členění vychází ze základního rozlišení latentního (dosud skrytého potenciálu) nadání u mladších dětí a již manifestovaného (již ve výkonech demonstrovaného) nadání věkově starších dětí.

V mladším školním věku se již projevuje intelektové nadání, obvykle bez výrazěji zaměřené specifikace, nadání pro některé individuální sporty (gymnastika) a hudební nadání, na přelomu mladšího a staršího školního věku může být zřejmé dramatické a výtvarné nadání a ve starším školním věku nadání pro kolektivní sporty a atletiku, literární nadání, matematické, jazykové i přírodovědné nadání. Jedná se jen o velmi orientační vývojový trend výskytu pozorovatelných nadprůměrných projevů a výkonů, které umožňují uvažovat o nadání dítěte. S věkovými odchylkami výskytu takových výkonů se pochopitelně setkat můžeme.

7) Jaké situace mohou nastat při vyhledávání nadaných žáků ve škole?

Pokusíme se velmi stručně nastínit rámcový postup organizace procesu vyhledávání nadaných žáků. Mohou nastat tyto základní situace:

- a) Dítě bylo pedagogicko-psychologickou poradnou identifikováno jako nadané před nástupem do školy. Škola musí v tomto případě vypracovat při nástupu dítěte do školy individuální vzdělávací program ve spolupráci s poradnou a rodiči, protože dítě již bylo identifikováno jako nadané.
- b) Žák školy může být na základě doporučení učitelů a se souhlasem rodičů odeslán do pedagogicko-psychologické poradny k vyšetření, resp. ke zjištění míry jeho nadání. Pokud je iniciátorem vyšetření škola, nemusí se zdaleka doporučení k vyšetření opírat o pozorování dítěte ve škole nebo o zhodnocení jeho školních výkonů. Škola, pokud se nadanými dětmi trvale věnuje, může mít vypracovaný vlastní identifikační systém, při kterém užívá širší rejstřík pedagogických metod. O těchto metodách se zmiňujeme dále. Navíc se škola podle svého materiálního vybavení a personálního obsazení může zaměřit na systematický a intenzivní rozvoj jen určitého druhu nadání a v této výchovně-vzdělávací podpoře se vyprofilovat. I přes používání sofistikovanější identifikačních pedagogických metod je u nás v každém případě nutné potvrzení existence nadání (především pokud se týká intelektového nadání) pedagogicko-psychologickou poradnou. Teprve potom, kromě povinnosti školy vypracovat pro žáka individuální vzdělávací program, může škola také žádat o finanční navýšení a podporu na tohoto žáka u svého zřizovatele. Tento postup je zejména praktikován u tzv.

intelektově nadaných žáků. K identifikaci uměleckých a sportovních druhů nadání dětí by měl být poradnou přizván odborník v dané oblasti a po potvrzení nadání se většinou doporučuje intenzivnější rozvoj v mimoškolních aktivitách a návštěva dalších institucí (ZUŠ, tréninkových středisek), a to podle možností, které poskytuje místo, ve kterém žák žije.

Jedná se o případy vyhledávání nadaných, ve kterých je iniciátorem škola a které se realizují v průběhu docházky žáka do základní školy. Postup je stejný, ať už se jedná o žáka s latentním nebo manifestovaným nadáním.

- c) Iniciátorem k vyšetření mohou být také rodiče nebo jiné osoby. Po vyšetření dítěte a kladném vyjádření pedagogicko-psychologické poradny je ze zákona povinností školy do tří měsíců vypracovat pro takového žáka v příslušném předmětu nebo oblasti nadání také individuální vzdělávací program přesto, že škola může mít k výsledku vyšetření poradny výhrady. V zájmu žáka je však potřebné navázat dobrou spolupráci školy s rodiči, i když tato situace může být potencionálně konfliktní. Ani v tomto případě není rozhodující, jaký ročník dítě navštěvuje. Uvedené se opět primárně vztahuje k tzv. intelektově nadaným žákům.

8) Co může limitovat proces vyhledávání nadaných?

Domníváme se, že existuje více důvodů proč se i mnozí odborníci stavějí skepticky k procesu vyhledávání. Obecně lze konstatovat, že jednak tradice v našem školském systému v této oblasti příliš není, zvláště pokud se jedná o intelektové nadání, a jednak oblasti, ve kterých jsme se s identifikací nebo výběrem v určité míře mohli setkat (umělecké nebo sportovní druhy nadání), jsou velmi odlišné, a proto se ani příliš nehledaly obecné „zásady“ nebo pravidla tohoto procesu. O některých limitujících faktorech se zde alespoň stručně zmíníme:

Problém věku:

Nižší spolehlivost predikce dalšího vývoje dítěte, která byla uskutečněna v raném věku, je všeobecně známá a už jsme se o této skutečnosti zmiňovali. Věk dítěte ovlivňuje

v případě vyhledávání nadaných možnost přesněji nebo pouze velmi přibližně nadání postihnout. Pro jednotlivé druhy nadání jsou již známá přibližná věková pásma, která jsou optimální pro vyhledávání nadaných. V případě problematiky nadaných se spíše nejprve klade akcent na rané poskytnutí obohacujících a urychlujících možností pro rozvoj nadání širšímu spektru dětí. Předpokládá se, že z každého identifikovaného nebo vybraného dítěte do speciální edukační nabídky se nestane premiant nebo "hvězda" v dané oblasti. Za významný se považuje zejména první rok školní docházky, který mnohdy rozhoduje o vztahu, který si dítě ke škole a vůbec ke vzdělávání vytvoří. S postupujícím věkem dítěte se spolehlivost predikce rozvoje nadání a jeho konkretizace zpřesňuje. I v případě, že dítě již podává v některé oblasti vynikající výkony oproti spolužákům není zárukou, že takové výkony bude podávat i v dospělosti. Identifikace a výběr mají zvyšovat šanci dětí pro adekvátní stimulaci jejich silných stránek a eventuálně podporu jejich slabin. Tato „rozvolněnost i nepřesnost“ identifikace nebo výběru také bývá předmětem kritiky. Zapomíná se, že zejména identifikační proces se týká širší skupiny dětí (zvláště v předškolním a mladším školním věku) a není zaměřen na jejich velmi úzkou skupinu. Totéž se dá říci o procesu rozvíjení nadání.

Problém metod:

Dalším úskalím a samostatným problémem jsou používané identifikační a výběrové metody. Při identifikaci a výběru se používají metody psychologické, pedagogické a alternativní (viz dále). Z pedagogických metod je problémem nedostatek kvalitních didaktických testů pro jednotlivé předměty, probíraná témata a pro různý věk dětí, které by umožňovaly vzájemné porovnávání vědomostní a znalostní úrovně žáků. Nejsou rovněž běžně dostupné posuzovací škály chování dětí, které jsou cenné zejména při identifikaci, i když dneska jsou alespoň některé pro mladší školní věk k dispozici ke stažení na webových stránkách Institutu pedagogického a psychologického poradenství v Praze. Výjimečné na těchto škálách je, že nejsou pouhým překladem zahraničních škál, ale že validita jednotlivých položek byla ověřována na naší populaci nadaných žáků i na běžné žákovské populaci. Učitelé se někdy domnívají, že jsou schopni na základě své zkušenosti s dítětem určit jeho nadání. To je do určité míry možné ve starším školním věku, kdy dítě ve výkonech demonstruje své nadání, ale v mladším školním věku může být hodnocení nadání dítěte jen na základě kontaktu s ním zavádějící, protože učitel dítě hodnotí na základě své implicitní teorie nadání.

I když psychologické metody používají psychologové v poradnách kam je dítě posláno na základě doporučení učitelů nebo rodičů na vyšetření (potvrzení) svého nadání, zmíníme se informativně také o problémech těchto metod. Problémem psychologických metod je často jejich konstrukce, protože drtivá většina z nich je konstruována na průměrnou populaci. Otázkou pak je, zda jsou dostatečně spolehlivé i v pásmu vysokého nadprůměru, kde se skóre nadaných pohybuje. U testů tvořivého myšlení jsou k dispozici především jejich figurální formy, které jsou zase standardizované jen pro omezené věkové pásmo. Rozdíl v kvantitě používaných metod u nás a v zahraničí je bezesporu značný. Současně je ale nutné zdůraznit, že psychologové u nás užívají při vyšetření nadání dítěte osvědčené testy a jsou opatrní v aplikaci převzatých zahraničních testů bez jejich dostatečného ověření na české populaci.

Problém absence systému vyhledávání nadaných na školách:

Za úskalí lze rovněž považovat to, že školy u nás spíše nemají vypracovaný systém vyhledávání mimořádně nadaných žáků. Pak se většinou setkáváme s tím, že se nadaný žák „vyhledá“ sám tím, že opakovaně podává mimořádné výkony. Škola ho v lepším případě doporučí k vyšetření nadání do poradny. Ale v případě fungujícího systému vyhledávání by pro takového žáka mohl být vypracován individuální vzdělávací program mnohem dříve. Postup, že škola má již vypracovaný rozvíjecí program v určité oblasti a provádí cílenou identifikaci nebo výběr pro účast v něm, je u nás zatím pravděpodobně zcela výjimečný. Legislativa však již např. umožňuje skupinové vyučování nadaných žáků od roku 2005.

Někteří učitelé také na kurzech uváděli, že je často pro školu „pohodlnější“ nedoporučovat žáky k vyšetření jejich nadání do pedagogicko-psychologických poraden. V kladném případě totiž škola musí vypracovat individuální vzdělávací plán pro takového žáka, což je práce navíc a práce velmi náročná.

9) Co je účelem postupu identifikace a postupu výběru při vyhledávání nadaných?

Účelem výběru je najít, nejnadanější děti v určité oblasti ze širší skupiny adeptů, kteří projevují nadání v dané oblasti. Těm nejnadanějším pak umožnit další intenzivní rozvíjení nadání. V našich podmínkách se s výběrem můžeme setkat např. v podobě přijímacího řízení na víceletá gymnázia nebo některé střední školy. V současné době jde však i o to, aby sama škola sledovala nadání svých žáků a usilovala o jejich adekvátní rozvoj na své škole, a to proto, aby děti nemusely odcházet v průběhu školní docházky na jiné školy, což u některých nadaných není z různých důvodů ani možné. Znalost žáků a jejich nadání lze pak úspěšně využívat při rozdělování dětí do skupin během výuky, a také v případě zařazování do trvalejších, věkově heterogenních skupin při výuce určitých témat nebo předmětů. Systém evidence žáků s opakovaně podávanými výbornými výkony pomáhá při navrhování a otevírání nepovinných předmětů, při zřizování specializovaného zájmového kroužku a při realizování různých školních aktivit, z nichž některé mohou být určené pro žáky, kteří podávají v dané oblasti vynikající výkony bez ohledu na ročník, který navštěvují atp..

Účelem identifikace je vyhledávání dosud neodhalených talentů, tzv. latentně nadaných dětí, jejichž mimořádný potenciál neměl dosud možnost a příležitost se projevit, a to z nejrůznějších důvodů. Jinými slovy jde o to, abychom podchytili u dětí jejich silné i slabé stránky, jejich sklony a tendence nebo probouzející se zájmy. Je zřejmé, že se tento proces vztahuje především k dětem mladšího školního věku. V ideálním případě by to znamenalo, že by do identifikačního procesu vstoupilo každé dítě mladšího školního věku. To je samozřejmě představa nereálná, navíc je v tomto věku možné vyslovit pouze pravděpodobný odhad budoucího vývoje nadání dítěte, vývoje, který bude dále ovlivněn řadou faktorů včetně faktoru náhody a štěstí. V zemích, kde se již identifikace delší dobu systematictěji provádí a kde je problematika identifikace v centru pozornosti řady odborníků, obsáhne maximálně 15% populace dětí stejné věkové skupiny. U nás by výsledky identifikace prováděné pedagogickými metodami ve škole (viz. později) měly sloužit jako základ pro psychologické vyšetření identifikovaného dítěte v pedagogicko-psychologické poradně. V mladším školním věku je vyšetření dítěte psychologickými metodami důležité. Avšak výsledky pedagogických metod mohou sloužit na škole také školním psychologům k poradenským účelům. Totiž někdy, když se setkáváme s problémy v chování dětí, se v některých případech může jednat o problém nevyužití intelektové kapacity.

10) Co je třeba provést před volbou metod, které chceme při vyhledávání nadaných dětí použít?

Jak při výběru tak při identifikaci používáme určité metody. Než tyto metody zvolíme, je si třeba ujasnit odpovědi na některé otázky.

V případě, že již máme vytvořenou edukační nabídku, volba metod by měla zejména vycházet z cílů této **edukační nabídky**. Je třeba tudíž hledat odpovědi např. na otázky: Co a jakým způsobem chceme u dětí zařazených do této nabídky především rozvíjet? Jakou úroveň znalostí nebo dovedností na vstupu do nabídky požadujeme? Jakou úroveň znalostí nebo dovedností by měl mít její absolvent? Znalost odpovědí nám umožní zúžit rejstřík metod, o kterých je třeba uvažovat.

Výběr metod zcela jistě ovlivní naše **představa o tom, co nadání** vůbec v dané oblasti je, jaký “model nadání” preferujeme. Záleží totiž na tom, zda uvažujeme o nadání pouze jako o mimořádně rozvinutých určitých schopnostech nebo jako o fenoménu, který je výsledkem souhry vysoce rozvinutých intelektových a tvořivých schopností, pokročilých znalostí a vědomostí, dosažené úroveň dovedností v dané oblasti, vysoké výkonové motivace a optimálních podmínek prostředí, nebo zda za nadání považujeme jen opakovaně podávaný vysoký výkon. Např. v prvním případě bychom použili jen metody psychologické a doplňkově metody pedagogické. V druhém případě by to dále musela být širší škála pedagogických metod i baterie metod, prostřednictvím nichž bychom zjišťovali některá fakta z prostředí dítěte, z jeho biografie a motivaci k činnostem vztahujícím se k nadání. Ve třetím případě bychom zase vystačili s posouzením výkonů dítěte odborníky v dané oblasti.

Kromě cíle edukační nabídky a představy toho, co jev nadání obsahuje, je třeba vzít v úvahu vhodnost metod vzhledem **k věku dětí** a fakt, že superiorní děti jsou schopny pracovat na vyšší úrovni než děti průměrně nadané. Ze zvážení těchto okolností nám pak také vyplyne, kdo bude výběr nebo identifikaci na škole personálně zajišťovat. Zda se procesu vyhledávání zúčastní pouze učitelé školy nebo i školní psycholog, případně odborník pracující mimo školství. I když na výběru nebo identifikaci participuje školní psycholog je přesto nutné

identifikované nebo vybrané děti doporučit k vyšetření do pedagogicko-psychologické poradny. Teprve potom může škola nárokovat finanční podporu. Pokud by proces identifikace nebo výběru a následná vzdělávací péče realizovala škola bez ověření příslušnou pedagogicko-psychologickou poradnou, což je také představitelné, je nárokování dalších prostředků na zamýšlenou aktivitu problematické.

Ve větších městech připadá v úvahu i možnost spolupráce základních škol při vzdělávací péči o nadané v tom smyslu, že se každá základní škola podle svých podmínek a možností „specializuje“ na systematické rozvíjení některého druhu nadání. Pokud se vyskytne mimořádně nadaný žák v dané oblasti na jiné škole, je mu umožněno navštěvovat edukační nabídku a aktivity určené pro populaci mimořádně nadané na této škole.

11) Jaké konkrétní metody se při vyhledávání mimořádně nadaných dětí školního věku používají?

Nejčastěji se při vyhledávání používají metody pedagogické, psychologické a alternativní. Učitele pochopitelně zajímají zejména pedagogické metody, které mohou používat. Pokusíme se u každé vyčleněné metody upozornit na některé její výhody, případně nevýhody.

Mezi vhodné pedagogické metody patří **didaktické testy**. Test představuje jeden ze způsobů zjištění úrovně znalostí a vědomostí z určité oblasti, předmětu nebo tématu. Ovšem jeho tvorba není jednoduchá a vyžaduje dodržení některých zásad, aby výsledky umožnily porovnání znalostí a dovedností mezi školami, třídami a žáky. Příruček pro učitele jak plánovat, konstruovat, uložit test, analyzovat, interpretovat, hodnotit případně klasifikovat testové výkony žáků je více. Učitelé z praxe v našich kurzech dobře hodnotili např. skripta V. Hrabala, Z. Lustigové a L. Valentové: Testy a testování ve škole, které vydalo SVI Ped.F UK v Praze, v roce 1994 a v pozdějších vydání. V nich se učitelé mohou seznámit s postupem tvorby testů z některých předmětů a jejich témat a obecně se silnými i slabými stránkami testování ve škole. Dnes již také existují instituce, které se tvorbou srovnávacích testů zabývají.

Další způsob je založen na pozorování projevů a podávaných výkonů žáka při vyučování. Nejstarší používaná metoda vycházející z pozorování žáka je **doporučení** (nominace) **žáka** do dané edukační nabídky nebo k psychologickému vyšetření nadání. Toto doporučení vychází z hodnocení výkonů žáka a ze zkušenosti učitele z dlouhodobého styku se žákem, a proto se využívalo spíše u starších dětí, které již v určité oblasti manifestují své schopnosti a dovednosti. Jeho problematičnost spočívá v tom, že někteří učitelé sledují a hodnotí kromě výkonů a výsledků i takové chování, jako je např. ochota spolupracovat, formulování jednoznačných odpovědí, které však vždy s nadáním nemusí souviset. V tomto případě tedy záleží i na tom co se učitel domnívá, že je charakteristické nejen pro výkony žáků určitého věku a v oblasti nadání určitého druhu, ale i pro osobnost nadaného žáka.

Z pozorování chování a projevů žáků vycházejí také tzv. **posuzovací škály** chování a projevů nadaných, které vyplňují učitelé, kteří žáky vyučovali v základních předmětech. Učitel většinou posuzuje tyto projevy u všech žáků třídy. Tyto škály se tedy používají především při identifikaci, u dětí mladšího školního věku, které ještě nemusejí podávat vynikající výkony. K posouzení mohou být vyzváni i učitelé, kteří dítě vyučovali v minulosti. Při sestavování kvalitní posuzovací škály se vychází z nejnovějších poznatků o osobnosti nadaného dítěte a jeho projevech chování v určitém věku. Jde o to, aby učitel nebo učitelé, kteří dítě dobře znají, posoudili intenzitu uváděných projevů chování dítěte na 3 – 5 bodové škále. Jednotlivé projevy bývají většinou uspořádány do skupin podle oblastí (např. tvořivá, intelektová, sociální, učení aj.) a škály obsahují ty konkrétní charakteristiky, které se dlouhodobě a opakovaně potvrdily jako relevantní pro více druhů nadání. V současné době se mohou učitelé s některými takovými škálami seznámit na internetu (www.ippp.cz).

Jedná-li se o posuzování projevů nadaných dětí staršího školního věku, jejich spolužáci mají často možnost daleko lépe vzájemně posuzovat své organizační schopnosti a schopnosti v sociální oblasti. Pokud údaje o těchto charakteristikách dítěte jsou nutné při rozhodování o zařazení nebo nezařazení do edukační nabídky, je vhodné zahrnout i spolužáky nadaného dítěte do procesu vyhledávání a zařadit metodu vzájemného posuzování dětí. Jedná se o variantu sociometrického šetření ve třídě, kdy pokládáme žákům otázky a oni písemně odpovídají. Zajímá nás, zda a kolikrát se v odpovědích dětí ze třídy objeví jméno jednotlivých žáků a u jaké otázky. (Příklad: Koho bys vybral jako zástupce vaší třídy při vyjednávání s ředitelem školy o povolení .....?- tuto metodu je vhodné použít, zajímají-li nás sociální dovednosti žáků a je vhodné uvádět vždy konkrétní dotazy.) Děti mohou uvést pouze

jména tří spolužáků ze třídy. Zajímá nás frekvence výskytu jména uchazeče a nikoliv jeho pořadí. Je pochopitelné, že se volba otázek vztahuje k nabízené edukační nabídce a má odpovídat realitě dané školy.

Ze základních metod kromě pozorování je nutné uvést i **pedagogický rozhovor** se žákem, jehož zaměření by mělo také vycházet z cíle edukační nabídky, do které žáky identifikujeme a vybíráme. Můžeme zjišťovat zájmy žáka i jeho podmínky pro školní práci a další podrobnosti o jeho osobnosti. Kvalitní a pro rozhodování přínosný rozhovor se žákem vyžaduje od učitele zkušenost s jeho vedením, s navazováním kontaktu se žákem i obratnost v kladení otázek. Důvěra žáka v učitele může pak vést k získání poměrně širokého spektra poznatků o žákovi, které jsou potřebné pro odpovědné rozhodnutí o začlenění žáka do vzdělávací nabídky.

Při identifikaci i výběrových postupech se lze také opírat o **školní známky** a použít je jako další orientační podklad pro rozhodování o vstupu do edukační nabídky pro nadané. V tomto případě si ale musíme být vědomi odlišné hodnoty, kterou mohou mít stejné známky, když klasifikace z téhož předmětu pochází od různých učitelů a někdy i z různých škol. Jak je všeobecně známo, jednička na jedné škole může být na jiné dvojkou.

Vyhledávání nadaných dětí lze také provádět **prostřednictvím** různých **soutěží**, které mohou mít školní, městskou, regionální i celostátní úroveň. Některé z nich organizuje přímo škola, jiné jsou realizovány jinými institucemi. Umístění v těchto soutěžích (olympiády, recitační soutěže, výtvarné soutěže atd.) rovněž signalizuje kvalitu výkonu v této oblasti ve srovnání s vrstevníky a také častá účast dítěte v nich dokládá dlouhodobý zájem o danou oblast. Je si třeba ale uvědomit dvě věci: Existuje celá řada nadaných dětí, které se soutěží nezúčastňují a nerady soutěží (typ „badatele“) - proto při vyhledávání nadaných tímto způsobem nepodchytíme řadu z nich. Dále je také třeba počítat s tím, že ne všechny děti a učitelé mají informace o konání těchto soutěží. V minulosti se soutěže považovaly za základní metodu vyhledávání nadaných a talentů v různých oblastech, avšak na základě zkušeností a výzkumů se pohled na soutěže jako univerzální metodu výběru spíše reviduje. Přesto je to dnes oblíbená a rozšířená metoda výběru a existence různých předmětových školních soutěží to jen dokládá. U nás se školním soutěžím na celostátní úrovni věnuje IDM MŠMT ČR.

K pedagogickým metodám patří rovněž **rozbor portfolia**. Jedná se o analýzu prací žáků za určité časové období, ve kterých si mimo jiné všímáme kvality i kvantity postupu

žáka v daném předmětu nebo tématu. Spíše se užívá u menších dětí a analýzou můžeme zjistit informace o hloubce zvládnutí (učiva, dovednosti) i zájmech dítěte.

S některými metodami může pracovat pouze psycholog. Jedná se o skupinu **psychologických metod**, v jejichž rámci jsou nejčastěji užívány při vyšetření nadání skupinové a individuální testy inteligence. Hlavní potíží při užití těchto testů spočívá v jejich konstrukci, která je orientována většinou na průměrnou populaci a nikoli na populaci superiorní. Tato nevýhoda se může zejména projevit, pracujeme-li se skupinami intelektově, matematicky a jazykově nadaných dětí. Zkušenosti z práce s nadanými dětmi také ukazují, že nadané děti většinou více skórují v individuálních testech inteligence než v testech skupinových. Dále se mohou užívat testy tvořivosti, které pokrývají zejména oblast divergentního myšlení a zjišťují nejčastěji úroveň rozvoje tvořivých schopností fluence, flexibility, originality a elaborace. Lze užít i posuzovací škály chování dítěte, které jsou vypracované pro rodiče, pokud nás zajímá obvyklé chování dítěte doma. Rovněž podrobná anamnéza může být prostředkem k získání informací o zájmech dítěte a o rodinném prostředí, o jeho problémech, dosavadním fyzickém a zdravotním vývoji. Užití anamnézy je oprávněně zejména tam, když se mimořádné chování a výkony dítěte projevují zcela mimo školu. Rovněž dotazníky výkonové motivace našly v těchto postupech své pevné místo.

Existují i **alternativní metody**, zejména lékařské, jejichž užití je oprávněně při vyhledávání nadaných ve speciálních oblastech nebo v oblasti sportu.

V procesu vyhledávání nadaných dětí na škole je možné použít jen pedagogických metod. V tomto případě si škola sama stanovuje kritéria pro vstup do vzdělávací nabídky, kterou si vytvořila pro nadané žáky, ale nemůže většinou získat finanční podporu od zřizovatele. Pokud se však vyhledávání na škole stává screeningem pro následné vyšetření dětí psychologickými metodami v pedagogicko-psychologické poradně a ta nadání dítěte potvrdí, škola může na svůj individuální nebo skupinový vzdělávací program práce s nadanými dětmi získat finanční příspěvek od zřizovatele školy.

Současně je zásadou, že při rozhodování o vstupu žáka do speciální edukační nabídky (vzdělávacího programu pro nadané) je třeba zohledňovat výsledky více metod (pedagogických i psychologických). Také platí, že čím jsou děti mladší, tím je větší nutnost zařadit do procesu vyhledávání nadaných psychologické metody.

12) Kdy realizovat proces vyhledávání na škole?

Zde samozřejmě nemáme na mysli konkrétní termíny v průběhu školního roku, ale zajímá nás vztah mezi věkem dítěte a možností již rozpoznat nadání určitého druhu.

Téměř všude je zdůrazňován zejména význam rané identifikace nadání. Na druhé straně je však známo, že čím nižší je věk dětí, tím problematičtější je spolehlivost predikce dalšího vývoje. Mělo by jít však o to, aby identifikace nebo výběr pro určité nadání probíhal v tom věkovém rozpětí, ve kterém je největší pravděpodobnost podchycení nadaných dětí. U intelektového nadání (bez bližší specifikace pozdějšího zaměření), hudebního nadání a některých druhů pohybového nadání to může být již v předškolním věku, většinou však v mladším školním věku. Dnes je už např. známo, že u specifického druhu uměleckého nadání - výtvarného talentu - je to přibližně období mezi 10 - 13 lety. Neznamená to však, že by se dříve nebo později nemohl výtvarný talent objevit. Orientačně jsme se rovněž o vývoji nadání zmiňovali v odpovědi na otázku č. 6.

13) Jaký může existovat vztah mezi tzv. vyhledáváním nadaných a rozvíjením nadání?

Lze uvažovat o dvou variantách:

- a) Nejprve je realizován screening nadaných na škole (odhlížíme nyní od způsobu identifikace nebo výběru). Žáci jsou doporučeni k vyšetření v příslušné pedagogicko-psychologické poradně, která nadání potvrdí (nebo se vyjádří negativně). Pro žáky, u kterých bylo nadání potvrzeno, musí následně škola podle Vyhlášky 73/2005 MŠMT ČR do 3 měsíců vypracovat individuální vzdělávací program v oblasti, ve které žák vyniká. Tento postup je charakteristický pro školy, ve kterých byli vyhledáni pouze jednotliví žáci. Program je pak „ušit“ na míru konkrétního žáka. Postup je stejný i v případě, že iniciátorem vyšetření v poradně byli rodiče nebo jiná osoba.
- b) Jestliže je záměrem školy dlouhodobě a systematicky se věnovat nadaným žákům, např. jejím záměrem je zřizovat od počátku školní docházky třídy pro mimořádně nadané žáky, což je již u nás realizováno v některých městech, vytváří si nejprve pro jejich výuku vzdělávací program, ve kterém využívá obohacujících i akceleračních

prvků. Rovněž tam, kde se předpokládá větší počet nadaných žáků ve škole v určité oblasti, škola pro ně může připravit skupinový program (vyučování). Školou identifikovaní nebo vybraní adepti pro účast v těchto skupinových formách výuky musejí však také projít pedagogicko-psychologickým vyšetřením. Zejména výuka nadaných ve skupinách je v zahraničí velmi podporovaná. Skupiny se vytvářejí podle schopností nebo zájmů nadaných a bývají také často věkově heterogenní. V tomto případě je tedy nejprve připravena edukační nabídka, která může být určena i žákům dalších škol. Teprve potom je realizována identifikace nebo výběr. Tento postup je charakteristický pro velké školy, kde je možné předpokládat vyšší počet nadaných žáků nebo na víceletých gymnáziích.

14) Co může ovlivnit úspěšnost výchovně-vzdělávací péče o nadané na konkrétní škole?

Je nezbytné upozornit na několik aspektů, které budou do značné míry rozhodovat o tom, jak mohou být poznatky o nadaných a některé postupy při jejich vzdělávání ve školách aplikovatelné a úspěšné. Rádi bychom upozornili především na širší kontext, ve kterém přistupujeme k identifikaci a následné práci s nadanými dětmi, na kontext, který často rozhoduje o efektivitě a smysluplnosti takové práce.

a) Vycházet v péči o nadané žáky z tradice školy. Je rozdíl v tom zda navazujeme na tuto tradici a rozšiřujeme ji nebo zda začínáme systém vyhledávání a rozvíjení nadaných žáků na škole teprve vytvářet. Pokud na škole začínáme, stává se, že některý z učitelů je nadšený a silně motivovaný pro takovou práci, ale naráží na neporozumění ostatních. Jedná při prosazování svých představ pod vlivem silných emocí, ale chybí mu současně dostatečný nadhled a odstup, který umožňuje lépe odhadnout možnosti školy i svůj vklad pro tuto práci. Zpočátku je třeba prosazovat dílčí, ale splnitelné cíle. Vytvoření edukační nabídky pro nadané žáky i pro užší oblast jednoho školního předmětu je náročná práce pro zkušené učitele a stejné je to při vytváření funkčního systému vyhledávání nadaných žáků školy. Velký rozpor mezi počátečním nadšením a obtížemi při tvorbě systému vede často k deziluzi a rezignaci na takovou práci.

b) Zmapovat jaké možnosti v oblasti rozvíjení dětí s mimořádným nadáním existují mimo školu, tj. ve městě nebo regionu, jaké mají tyto nabídky obsah a rozsah, na co se

zaměřují a zda je reálné navázat s těmito institucemi a organizátory bližší kontakt a spolupráci. Umožní to např. dobře informovat nadané žáky o všech možnostech rozvoje jejich nadání i připravovat pro ně specifičtější edukační nabídku ve škole.

c) Zvážit zda je v případě problematiky vyhledávání nadaných dětí pro školu potřebnější věnovat se spíše problematice identifikace nadaných dětí, výběru nadaných, nebo zda je zvládnutelné věnovat se oběma postupům. Takové rozhodnutí totiž ovlivňuje výběr konkrétních metod pro vyhledávání nadaných i odborné složení komise, která bude vyhledávání nadaných pro konkrétní nabídku realizovat. Velkou výhodou mají školy, ve kterých již mají zřízeno školní poradenské pracoviště jehož členem je školní psycholog.

d) Navázat spolupráci s blízkými školami ve výchovně-vzdělávací péči o mimořádně nadané děti. Později vytvořit určitý systém dělby této péče mezi školami. Z toho vyplývá i nutnost vzdát se myšlenky, že jedině víceletá gymnázia zajišťují takovou péči.

15) Jaké základní možnosti práce s mimořádně nadanými žáky se obvykle ve škole mohou uplatňovat?

Mimořádně nadaný žák může postupovat v učivu rychleji než ostatní, a to zejména v předmětech vztahujících se k jeho nadání. První a nejčastěji využívanou možností je, že se učitel snaží takového žáka zaměstnávat dalšími úkoly, jejichž obsahem může být i látka, která ještě nebyla ve třídě probírána. Nelze však jen zvyšovat kvantitu úkolů, to začne takového žáka rychle nudit, ale musí to být úkoly netradiční nebo jiným způsobem zajímavé. Učitel takto saturuje především intenzivnější poznávací potřeby nadaných tím, že využívá vyšší intelektovou kapacitu dítěte a současně také akceleruje jeho kognitivní vývoj. Aktivně přispívá k tomu, aby nadaný žák svými vědomostmi, znalostmi nebo dovednostmi “předběhl” své vrstevníky. Velmi obvyklé však je, že se pozornost učitelů soustředí především na žákův intelektový vývoj. K variantním postupům, jejichž podstatou je urychlování (**akcelera**ce) vzdělávání, např. dále patří:

a) nástup do školy před dovršením šesti let (tzv. předčasné zaškolení, např. u hyperlektiků),

- b) nástup rovnou do druhé třídy (o těchto možnostech jsme se již zmiňovali),
- c) jednorázové přeskočení nebo opakované přeskokování ročníků v průběhu školní docházky,
- d) žák chodí na určitý předmět do vyššího ročníku školy,
- e) přestup do jiné (náročnější?) školy (např. víceletá gymnázia),
- f) ukončení výuky daného předmětu za kratší dobu a jeho návštěva na škole vyššího stupně (střední škola),
- g) vypracování individuálního vzdělávacího plánu, který určuje postup výuky a její tempo v oblasti nadání dítěte,
- h) vytvoření skupiny (i věkově heterogenní) mimořádně nadaných žáků školy v určité oblasti a realizace skupinového vyučování v daném předmětu což umožňuje také rychlejší postup v učivu.

Akcelerace má však některá úskalí a je dobré předem vědět, jaké problémy mohou vzniknout. Lze si představit situaci, že mimořádně nadané dítě, které např. procházelo individuálním vzdělávacím programem z fyziky od 7. třídy, může celou látku základní školy z fyziky zvládnout do konce 8. třídy. Co s ním pak v 9. třídě? Při aplikaci tohoto postupu jsou také předem nutné konzultace s didaktikem daného oboru, u kterého je třeba hledat inspiraci pro tvorbu takového programu. Dále velmi záleží na učebních pomůckách a výběru používané učebnici v případě vzdělávání nadaných. Učebnic je u nás sice na trhu nyní široký repertoár, ale ne všechny jsou kvalitní a navíc adekvátní pro superiorní populaci.

Rovněž v sociální oblasti se můžeme setkat s problémy. Např. pokud mimořádně nadané dítě přeskakuje ročníky, ocitne se sice ve skupině dětí se srovnatelným intelektovým potenciálem nebo dovednostmi, ale takové dítě je většinou o rok i více mladší než ostatní, proto také méně fyzicky vyspělé. To na počátku školní docházky nemusí být ještě velkým problémem, ale pro dítě se to může stát handicapem s nástupem puberty, kdy fyzický rozvoj, zejména u chlapců, hraje v sociálních vztazích důležitou roli.

Druhou možností je, že se nebudeme primárně snažit o akceleraci, žák nepůjde v probírané látce dopředu, ale budeme mu spíše předkládat úkoly, které **stávající učivo obohacují, rozšiřují a prohlubují**. Budeme se také snažit rozvíjet sociální dovednosti

nadaného žáka nebo jeho vyšší potencialitu budeme využívat ve prospěch celé třídy. Tento přístup stimuluje intelektový vývoj, rozvoj schopností a dovedností mimořádně nadaného žáka a rovněž i vývoj osobnostní, zejména v sociální oblasti. Jistota v sociální oblasti podporuje sebedůvěru nadaných dětí a její kultivace je často nutná, neboť nedostatečná sebedůvěra vyvěrající z obtíží v této oblasti se ukazuje jako častý osobnostní problém nadaných dětí (Boxtel, Mönks, 1992). Výzkumně je doloženo, že s vyšším IQ dítěte dochází při optimální socializaci i k posilování jeho sociálního statusu. To je pro dítě důležité, protože je často ostatními spolužáky odmítáno, neboť nerozumí jeho zájmům a jeho chování jim připadá divné. Mimořádně nadaní žáci si potom obvykle respekt u spolužáků snaží získat výstřednostmi a šaškováním. Na jedné straně je třeba hlad po poznacích respektovat a umožnit jeho uspokojení, na druhé straně nám jde také o to, aby získané poznatky mimořádně nadaného dítěte a jejich prezentace před třídou motivovaly ostatní děti ke zvýšenému zájmu o jednotlivá probíraná témata a k vyšší aktivitě. K tomu, abychom podporovali kognitivní vývoj a aby se mimořádně nadané dítě stalo stimulujícím pro ostatní, může učitel využívat např. tyto základní postupy:

- a) Umožňovat dítěti samostatné a podrobnější studium témat.
- b) Prezentace takto získaných znalostí a dovedností mimořádně nadaného dítěte před třídou. Zjistíme např., že nadané dítě zná mnoho zajímavého o určitém tématu, které přímo nebo zprostředkovaně souvisí s probíranou látkou. Umožníme mu pak předat ostatním tyto informace a poznatky. Velmi motivující jsou situace, kdy dítě přinese k tématu další materiály (knihy, fotografie, ukázky ze své sbírky atp.) a když se na závěr takové vyučovací hodiny umožní diskuse.
- c) Využívat projektového vyučování – ukládání individuálních i skupinových projektů měsíčních, pololetních nebo ročníkových, do nichž se zapojují i ostatní. Témata si žáci nižších ročníků mohou volit. Tím rovněž získáme informace o zájmech dítěte.
- d) Realizovat skupinové vyučování, které kromě rozvoje sociálních a kooperativních dovedností umožňuje i uplatnění silných stránek dětí. I když někteří mimořádně nadaní jsou spíše individualisti, neznamená to, že by se měl tento typ výuky eliminovat. Důležité je měnit složení skupin.
- e) Doučování slabších žáků. Mimořádně nadané dítě můžeme pověřit doučováním slabšího žáka. Při eventuálním zadání takového úkolu musíme vycházet ze situace ve

třídě a konkrétních podmínek pro takový úkol. Stimulovány jsou nejen sociální dovednosti.

f) Realizace besed se zajímavými osobnostmi. Protože mimořádně nadané dítě může mít hlubší zájem o určitou oblast a často se stýká s lidmi, kteří jsou daným oborem zaujatí, je možné využít těchto kontaktů a nabídnout mu, aby iniciovalo takové setkání a organizačně ho zabezpečilo. Mnozí významní vědci, sportovci nebo umělci v dospělosti uvádějí, že setkání s určitým člověkem v dětství podnítilo jejich zájem o danou oblast.

g) Exkurze, návštěva zajímavého místa, pracoviště. Jde o obdobný úkol, jako uvádíme v předcházejícím bodě. V tomto případě se může vycházet z námětů dětí a mimořádně nadané dítě je pověřeno zabezpečením celé akce.

h) Dále je možné využívat při výuce těchto žáků pomoc asistenta i jmenovat tutora, který vede žáka v oblasti jeho nadání i několik let. Obě tyto možnosti lze také využívat i při akcelerační variantě za předpokladu, že žák absolvoval vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně a má její kladné vyjádření. Tato služba pak může být hrazena z finančního příspěvku školy.

Všechny tyto a obdobné aktivity jsou obohacující a motivující pro ostatní děti ve třídě a současně rozvíjejí intelektové, sociální, organizační dovednosti a empatii nadaného dítěte. Avšak i tento přístup má svá úskalí. Je náročný na odbornou kompetenci a tvořivost učitele. Zajímavé, prohlubující úkoly pro daný předmět je možné čerpat z různých sbírek úloh a námětů, které jsou k dispozici, ale i v tomto případě je rovněž vhodné konzultovat s didaktikem příslušného oboru. To vše klade zvýšené nároky na učitelův čas. Dalším kritickým místem mohou být nároky mimořádně nadaného dítěte na diskusi v průběhu vyučování, se kterými se učitel musí umět naučit zacházet. V případě, že nelze při vyučování uspokojit časové nároky dítěte na diskusi, je třeba v ní pokračovat později formou individuální konzultace. Snaha po diskusi u nadaného dítěte souvisí často s jeho širokým rejstříkem zájmů.

Zařazení uváděných způsobů práce s mimořádně nadaným žákem k postupu akceleračnímu nebo obohacujícímu je pochopitelně jen rámcové a nelze je jednoznačně vždy k jednomu z nich přiřadit. Současně je zřejmé, že při segregované organizaci vyučování nadaných je charakterističtější využívání akceleračních postupů, kdežto při integrování mimořádně nadaných do běžných škol jsou spíše využívány obohacující postupy.

16) Co ovlivňuje úspěšnost integrace mimořádně nadaného žáka do běžné školy?

Úspěšná realizace integrace mimořádně nadaných do běžných tříd předpokládá **zabezpečení podmínek pro integrovanou výuku** (k těm velmi konkrétním např. patří: počty dětí ve třídě a připravenost učitele pro tuto práci, možnost jeho náležitého ohodnocení atd.) K základním podmínkám, které tuto úspěšnost dále ovlivňují, patří:

- a) Zavedení kurzů o problematice nadaných dětí a jejich vzdělávání do přípravy budoucích učitelů nejen na pedagogických fakultách. U nás jsou na pedagogických fakultách již některé realizovány, ovšem více jsou akcentovány psychologické otázky problematiky, protože jako přednášející převažují psychologové. Chybí v nich zejména témata vztahující se k pedagogické problematice a k psychodidaktickým aspektům vyučování této populace. U postgraduálního studia učitelů toto téma rovněž není zařazováno, výjimku snad tvoří specializační studium výchovných poradců. Postgraduální rozšiřující studium zaměřené na práci s mimořádně nadanými dětmi není u nás prozatím realizováno. Může to pramenit i z obav, že učitelé s touto kvalifikací budou mít minimální možnost uplatnění.
- b) Vytvoření dostatečného množství studijních materiálů a pomůcek pro výuku nadaných v jednotlivých předmětech, získání dovedností v tvorbě individuálních vzdělávacích plánů apod.
- c) Realizování vnitřní diferenciací na základních školách včetně dostatečné nabídky volitelných předmětů, která může být předstupněm k intenzivnější práci ve skupinách nadaných dětí. Skupinové vyučování mimořádně nadaných je již u nás rovněž legislativně umožněno.
- d) Vybudování pracoviště, které by mělo hlavní úkol zabývat se touto problematikou. Mělo by mít charakter koncepčního, výzkumného, vzdělávacího, metodického a informačního pracoviště, které se v současné době snaží plnit Institut pedagogicko-psychologického poradenství v Praze. Zájmově-realizační oblast, zejména soutěže, v současné době zajišťuje Institut dětí a mládeže MŠMT ČR v Praze. Teprve až se podaří zabezpečit dostupnost aktivit těchto institucí v jednotlivých regionech a budou je moci využívat podle potřeby i mimořádně nadané děti běžných škol, jejich učitelé a rodiče, je

možné považovat tuto podmínku za splněnou. Tento úkol je již dneska prozatím řešen na poradenské úrovni vytvořením sítě pedagogicko-psychologických poraden. V každém regionu byla totiž pověřena minimálně jedna pedagogicko-psychologická poradna, která se věnuje především diagnostice mimořádně nadaných dětí.

e) Fungování odborných a zájmových společností zabývajících se problematikou nadání, které sdružují různé skupiny odborníků a laiků, kteří se tímto tématem z různých aspektů zabývají. To umožňuje vzájemnou komunikaci na národní i mezinárodní úrovni. (Dnes již u nás existují společnosti ECHA - STaN, Mensa a jiné oborově zaměřené společnosti, občanská sdružení, o nichž se zmiňujeme dále).

Problém spočívá také v tom, že v našich podmínkách bylo realizováno **minimum pedagogických i psychologických výzkumů** v oblasti nadání. Na jedné straně se poukazuje na výsledky zahraničních výzkumů a existuje snaha je nekriticky přejímat a na druhé straně nejsou téměř k dispozici výsledky výzkumů o naší populaci mimořádně nadaných.

17) Existují ještě další možnosti podpory rozvoje mimořádně nadaných dětí?

V řadě zemí se můžeme setkat s různými formami školní i mimoškolní podpory rozvoje nadání dětí. Mezi nejčastější patří:

V zámoří jsou velmi často organizované letní campy a letní vzdělávací programy a kurzy speciálně určené nadané populaci dětí a mládeže. Do nich mohou vstoupit ti nadaní, kteří splní požadovaná kritéria. Tyto letní tábory kromě univerzit organizují rovněž výzkumné instituce, muzea, divadla apod. V Evropě jsou rovněž rozšířené (Německo, Slovinsko aj.). U nás pro nadané děti organizuje letní tábory např. Občanské sdružení Centrum pro rozvoj nadání.

Veškeré mimoškolní aktivity, např. zájmové kroužky a vzdělávací programy, které jsou určeny mimořádně nadaným, lze vztahovat k další formě rozvoje bez ohledu na to, zda jsou zaměřeny na rozvoj silných stránek nebo kompenzování slabin nadaných. Protože však škola je bezesporu místem, kde lze systematicky a dlouhodobě působit na dítě, nemělo by ale docházet k tomu, že výchovně vzdělávací péči o tuto specifickou skupinu žákovské populace odkážeme pouze do různých mimoškolních aktivit. U této populace se totiž primárně nejedná

o problém náplně volného času dětí, ale spíše o problém absence pokročilých, kvalitně odborně vedených a náročných mimoškolních aktivit, které by mohly uspokojit i nadané dítě. Ne vždy může být jejich absence nahrazena zvýšenou péčí rodičů a aktivitami dítěte v domácím prostředí.

V současné době je rozšířenou formou podpory nadaných využívání nových informačních technologií jako je distanční vzdělávání nebo E-learning.

Za formu podpory rozvoje nadání lze rovněž považovat pravidelně konané soutěže, které organizuje jiná instituce než škola. I když považujeme soutěže primárně za nástroj k identifikaci nadaných, v případě dlouhodobě plánovaných soutěží, které vyžadují postupné plnění dílčích úkolů, na které se uchazeč připravuje, lze soutěže rovněž považovat jako formu rozvoje nadání dětí.

V zahraničí je poměrně rozšířené vedení mimořádně nadaného dítěte školitelem, který se dlouhodobě dítěti věnuje. Často se jedná o dospělou osobu mimo školu, která dosáhla v oblasti nadání dítěte úspěchu, a která pomáhá dítěti nadání rozvíjet. Tento způsob podpory se nazývá tuteurský systém. Dítě může mít svého tutora již v mladším školním věku. U nás by tomuto systému přibližně odpovídala funkce asistenta pedagoga, který se však využívá u nás pouze u handicapovaných dětí.

18) Existuje u nás speciální vzdělávání učitelů pro práci s nadanými dětmi?

Shoda autorů panuje v tom, že jednou z podmínek vytvoření funkčního vzdělávacího systému pro nadané v rámci školství je příprava učitelů pro práci s touto žákovskou populací. Nestačí totiž pouhá příležitostná osvětová činnost pro učitele, např. na stránkách různých deníků nebo časopisů určených pro tuto profesní skupinu, ale je třeba přistoupit v této oblasti k systematickému vzdělávání budoucích učitelů i učitelů z praxe. V této činnosti pak hrají nejdůležitější úlohu pedagogické fakulty.

Po roce 1990 je možné ve studijních programech různých oborů a typů studia na pedagogických fakultách zjistit postupné doplňování o témata, která byla do této doby z různých důvodů opomíjená. Rovněž v rámci programu psychologické přípravy budoucích učitelů prvního a druhého stupně ZŠ a SŠ se objevilo několik kurzů, které se věnují

problematice specifických skupin žákovské populace. Tyto kurzy jsou pro studenty volitelné, prohlubují a obohacují povinnou pedagogicko- psychologickou přípravu. Jedním z těchto volitelných kurzů bývá také kurz „Nadané děti“, resp. kurz s obdobným názvem. Je žádoucí, aby se tato tendence postupně rozšířila pokud možno na všechny pedagogické fakulty. Většinou však není v pregraduálním studiu učitelství nabízen a realizován tento kurz jako samostatný, ale alespoň základní informace z této oblasti jsou zařazovány do některé psychologické disciplíny (pedagogická, vývojová psychologie nebo psychologie osobnosti).

V situaci postupného „zdomácňování“ tohoto tématu u nás je podle našeho názoru nutné rozlišovat dvě úrovně kurzů o nadaných, jejichž zajišťování by mělo být v kompetenci pedagogických fakult. Na pregraduální úrovni realizovat kurz, který má více osvětově informační a praktické zaměření a na postgraduální úrovni by byl obsahově zaměřený již na konkrétní pedagogické, psychodidaktické a teoretické otázky problematiky nadaných. Samostatné postgraduální specializační nebo rozšiřující studium zaměřené na problematiku nadání, nadaných dětí a její vzdělávací aspekty u nás není realizováno. Např. ale na Pedagogické fakultě v Praze se realizuje postgraduální specializační studium výchovného poradenství pro učitele, kteří na školách vykonávají nebo budou vykonávat funkci výchovného poradce, a v rámci tohoto studia je problematika nadaných dětí začleněna.

V zahraničí je situace odlišná. V řadě zemí je nutné získat certifikát o absolvování postgraduálního studia zaměřeného na práci s nadanými dětmi, pokud chce učitel s touto populací dětí pracovat bez ohledu na to, zda se jedná o separátní nebo integrovanou variantu vzdělávání a výchovy nadaných dětí. Tradičně tyto kurzy pro evropské země nabízí Univerzita v Nijmegen (Nizozemsko). Získaný certifikát (International Course on Postgraduate Level European Advanced Diploma in Educating the Gifted) má platnost ve většině evropských zemí. Uvedený kurz probíhá samozřejmě v angličtině, je placený účastníkem, má část teoretickou a praktickou a celkově zahrnuje cca 500 hod. Bližší informace je možné získat na adrese: Center for the Study of Giftedness, P.O. Box 9104, 6500 HE Nijmegen, The Netherlands, tel.: 00 31 80 616146, fax: 00 31 80 615480.

19) Kam se mohou učitelé obrátit u nás o radu a získat další informace o problematice nadání?

Jak jsme již uvedli, u nás dosud neexistuje pracoviště, které by se specializovalo výhradně na problematiku nadaných, na pedagogické a psychologické otázky spojené s touto skupinou žákovské populace a systematicky se jí věnovalo. Podařilo se však vytvořit síť pedagogicko-psychologických poraden, které se věnují především psychologickým problémům nadaných a diagnostikují děti doporučené k vyšetření nadání školou nebo rodiči. Řešení pedagogických otázek zůstává však na školách, i když školy vycházejí při tvorbě individuálního vzdělávacího plánu pro nadané dítě z doporučení poradny.

Přesto však existují u nás další instituce a také jednotlivci, kteří se problematice alespoň částečně věnují. Pro potřebu studentů učitelství a učitelů z praxe uvádíme některé možnosti, které lze využít pro získání podrobnějších informací o tomto tématu nebo požádat o radu:

PŘEHLED NĚKTERÝCH INSTITUCÍ A ODBORNÝCH SPOLEČNOSTÍ, KDE LZE ZÍSKAT DALŠÍ INFORMACE O TÉMATU:

Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR

Novoborská 372

190 00 Praha 9 – Prosek

tel.: 283 881 250

www.ippp.cz

Institut např. koordinuje síť pracovníků v pedagogicko-psychologických poradnách ČR, kteří se těmto dětem věnují a mohou případně poskytnout poradenské služby rodičům a učitelům. Je zde možné zjistit adresy pedagogicko-psychologických poraden, které se v konkrétním regionu problematice nadaných věnují. Institut pořádá pro učitele různé vzdělávací akce a přednášky související s tématem nadání. Věnuje se rovněž výzkumným aktivitám, např. tvorbě posuzovacích škál chování a testů pro nadané.

Institut dětí a mládeže MŠMT ČR

Sámova 677/3

110 00 Praha 10

tel.: 271 747 162, 271 746 616

www.idm-msmt.cz

Oddělení tohoto institutu - Talentcentrum se věnuje podpoře nadaných, např. organizováním soutěží v různých oblastech a nabídkou volnočasových aktivit speciálně zaměřených pro tuto populaci dětí. Rovněž pořádá prakticky zaměřené konference s tematikou nadání a nadaných žáků, které jsou určeny učitelům, kteří se zajímají o tuto oblast.

Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny

Centrum rozvoje nadaných dětí

MU Fakulta sociálních studií

Joštova 10

602 00 Brno

tel. 549496219

www.nadanedeti.cz

Na těchto stránkách je možno najít celou řadu praktických i teoretických informací o problematice nadání ze zahraničí i z naší republiky. Jsou zde uvedeny informace o činnosti a akcích tohoto Centra včetně aktualit pro učitele a rodiče. Centrum je rovněž orientováno na výzkum v oblasti nadání.

Občanské sdružení

Centrum nadání

Zavadilova 3

160 00 Praha 6

Tel.: 224 323 970

www.centrumnadani.cz

Jedná se o občanské sdružení skupiny pracovníků, kteří se tématu nadání prakticky věnují. Realizují aktivity pro školy, pedagogické pracovníky, děti a mládež a rodiny s nadanými dětmi. Organizují letní tábory pro nadané děti. Spolupracují rovněž se zahraničím, v roce 2008 organizovali v Praze konferenci ECHA.

Společnost pro talent a nadání (pobočka ECHA – European Council for High Ability)

Společnost organizuje odborné semináře a pracovní dny pro zájemce, spolupracuje s některými školami, v jejím rámci působí Klub rodičů nadaných dětí a nově je snaha vytvořit i Klub učitelů.

www.talent-nadani.xf.cz

Společnost Mensa ČR

Tato pobočka světové společnosti sdružuje osoby s IQ nad 130 a jejím cílem je rozvíjet lidskou inteligenci a stimulovat intelektuální a společenské prostředí. Má svoji Dětskou Mensu (děti od 10 do 16 let) a v Praze je zřizovatelem osmiletého gymnásia Bud'ánka, které je určené pro nadané děti a studenty. Dále pořádá kurzy a letní tábory pro tuto populaci. V roce 2010 pořádala mezinárodní konferenci Mensy.

www.mensa.cz

Asociace středoškolských klubů ČR

Realizuje odborné aktivity pro mládež od 13 let, pořádá např. letní odborné tábory, organizuje přehlídky odborných prací studentů a je propojena z obdobnými organizacemi v zahraničí.

www.askcr.cz

Další informace o případných aktivitách pro nadané děti a mládež mohou rovněž poskytovat i různé oborově specializované organizace a společnosti. Velmy aktivní v tomto směru je např. Jednota matematiků aj.

Další užitečné odkazy:

www.budanka.cz

Osmileté gymnázium pro nadané děti, zřizovatel společnost Mensa

www.opengate.cz

Soukromé internátní osmileté gymnásium pro nadané děti známé pod názvem gymnázium Babice.

www.hras.cz

Informace o hlavolamech a deskových hrách pro zvědavé děti a informace o jejich prodeji.

www.debruar.cz

Kluby pro chytré a zvědavé děti

20) V jakých časopisech se u nás můžeme setkat s touto problematikou?

V České republice není k dispozici specializovaný časopis na toto téma. Pokud se týká odborných časopisů tak se problematika nadaných a nadání objevuje zejména v *Pedagogice*, *Psychologii a patopsychologii dítěte* a v *Československé psychologii*. Popularizující články se objevují např. v časopisech „*děti a My*“, *Učitelství listy*, *Psychologie dnes*, *Rodina a škola*, *Moderní vyučování*. V našich denících se s tímto tématem setkáváme poměrně často zejména v tzv. „okurkové sezóně“, protože se téma nadaných zdá především jako velmi atraktivní a čtivé, méně jako téma vyžadující systematickou, dlouhodobou a běžnou „mravenčí“ práci. Jen pomalu se toto téma stává součástí pedagogického a psychologického zkoumání bez nádechu „exkluzivity“.

V zahraničí je na toto téma specializovaných řada časopisů. Pro učitele a pro ty kdo zvládají angličtinu je velmi vhodný časopis *Educating Able Children*, který vydává pro učitele Národní asociace pro výchovu a vzdělávání nadaných dětí ve Velké Británii. Lze v něm získat inspirace také pro výchovu a vzdělávání nadaných u nás - www.nace.co.uk

V angličtině se také může zájemce dočíst mnoho zajímavých informací o chystaných akcích evropského rozsahu ve zpravodaji ECHA NEWS , který vydává European Council for High Ability - www.echa.org

21) Jaké základní legislativní dokumenty se vztahují k této oblasti?

V České republice je vzdělávání nadaných určováno obecnými krátkodobými a dlouhodobými vzdělávacími cíli, které jsou zakotveny ve dvou dokumentech:

Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (2001)

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (2002)

V Bílé knize je uveden požadavek na vytvoření komplexního systému péče o nadanou populaci. V Dlouhodobém záměru je vzdělávací podpora a péče o nadané postavena na stejné úrovni jako problematika vzdělávání žáků se speciálními edukačními potřebami. Tyto dokumenty se staly základem i pro nový školský zákon.

Zákon č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

Dalšími, již na nadané žáky zaměřenými, dokumenty jsou:

Vyhláška č. 73/2005 Sb. O vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Informace ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zabezpečující realizaci ustanovení §17 zákona č. 561/2004 Sb. a třetí části vyhlášky č. 73/2005 Sb.

(Zapletalová, 2006).

V posledních dvou dokumentech jsou již uvedeny informace k identifikaci mimořádně nadaného žáka, možné způsoby jeho podpory ve škole a postup školy při vytváření individuálního vzdělávacího plánu.

22) Jaká je dostupná literatura k tomuto tématu v češtině?

Většina literatury k jednotlivým subtématům problematiky nadaných, jakými jsou např. identifikace nadaných, rozvíjení nadání dětí, problémy nadaných, vzdělávání učitelů pro

práci s nadanými dětmi atp., je v angličtině a němčině. Po roce 1990 se však také u nás začaly objevovat nejprve popularizující statě a články, později odborné statě, skripta pro studenty pedagogických fakult a odborné monografie. Pro zájemce o tuto oblast jsme vybrali 10 titulů knih v českém jazyce, které jsou jednak novější a dobře dostupné a jednak uvádějí podstatné a podrobnější informace o psychologických i pedagogických aspektech tohoto tématu. Některé z uváděných titulů jsou ve slovenštině.

CAMPBELL, J. R. *Jak rozvíjet nadání vašich dětí*. Praha: Portál, 2001.

DOČKAL, V. *Zaměřeno na talenty aneb nadání má každý*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2005.

HŘÍBKOVÁ, L. Nadané dítě v předškolním věku, jeho vyhledávání a rozvíjení. In MERTIN, V.; GILLERNOVÁ, I. (Eds.). *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2010, s. 141-154.

HŘÍBKOVÁ, L. *Nadání a nadaní. Pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Grada, 2009.

JURÁŠKOVÁ, J. *Základy pedagogiky nadaných*. Praha: IPPP ČR, 2006.

KRAFFT von T.; SEMKE, E. *Test nadání. Objevte silné stránky svého dítěte*. Praha: Euromedia Group, k.s., - IKAR, 2003.

LANDAU, E. *Odvaha k nadání*. Praha: Akropolis, 2007.

LAZNIBATOVÁ, J. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS, 2001.

MÖNKS, F.J.; YPENBURG, I.H. *Nadané dítě*. Praha: Grada, 2002.

PORTEŠOVÁ, Š. *Skryté nadání. Psychologická specifika rozumově nadaných žáků s dyslexií*. Brno: MU FSS, 2009.

Podněty k zamyšlení:

- 1) Co podle Vašeho názoru brání v rozšíření a zkvalitnění péče o rozvoj mimořádně nadaných dětí na našich školách?
- 2) Domníváte se, že je nutné, aby učitelé získali speciální vzdělání pro práci s nadanými žáky nebo to považujete za zbytečné?
- 3) Mělo by mít mimořádně nadané dítě nárok na asistenta pedagoga v oblasti, ve které nadání projevuje?
- 4) Jak by mohl školní psycholog nejefektivněji působit na škole ve vztahu k rozvoji osobnosti mimořádně nadaných žáků?
- 5) Co by přispělo ke zkvalitnění spolupráce učitele (školy) a rodičů nadaného dítěte?
- 6) Co by mohlo nastartovat vzájemnou spolupráci škol při vzdělávání mimořádně nadaných žáků?
- 7) Jaké argumenty byste použili při obhajobě tématu před názorem, že specifická péče o rozvoj nadání žáků ve škole vede k elitářství?

Závěr

Ačkoliv již u nás byly realizovány základní kroky v budování komplexního systému péče o mimořádně nadanou populaci, nelze situaci v problematice identifikace, výběru nadaných a vzdělávací podpory o tuto populaci považovat za uspokojivou.

Tato skripta jsou příspěvkem k zlepšení informovanosti studentů učitelství a učitelů z praxe o problematice nadaných dětí. Domníváme se, že umožní čtenářům získat vhled a základní orientaci v tomto tématu. Netradiční formou otázek a odpovědí předkládáme totiž čtenáři téma mimořádně nadaných dětí v reletivně širokém záběru a seznamujeme ho s některými možnostmi v péči o nadané žáky, které lze realizovat také u nás ve školách. Otázky se vztahují k období docházky dítěte do základní školy. Je to období, ve kterém je potřeba vzdělávací i výchovné podpory mimořádně nadaných také zásadní pro rozvoj a uplatnění jejich nadání v budoucnosti. I když průběhy rozvoje nadání mohou mít různé profily, raná péče o rozvoj silných stránek dítěte zvyšuje pravděpodobnost, že dítě své nadání projeví a bude realizovat. Odpovědi na některé otázky jsou poměrně dlouhé. Je to z toho důvodu, že se snažíme odpověď začlenit do širšího kontextu a souvislostí. To ale někdy vedlo k opětnému připomenutí některých informací, které jsou podrobněji rozvedeny u jiné otázky. Rovněž tam, kde to bylo možné, jsme uváděli situaci nebo současnou praxi v dané oblasti u nás a v zahraničí.

Otázky, které jsou k dílčím oblastem tématu uvedeny ve skriptech, se pochopitelně nemohou dotknout všech problémů, které s oblastí souvisejí. Omezili jsme zařazování otázek, které směřují k teoriím a koncepcím nadání. O nich a o historickém vývoji problematiky může čtenář získat informace z některých doporučených knih, které jsou uvedeny u otázky č. 22 a ze seznamu použité literatury. Záměrem bylo, aby skripta sloužila studentům různých oborů učitelství a učitelům z praxe.

Zkušenosti učitelů, na jejichž školách si již vytvářejí vlastní systém vyhledávání, evidence nadaných dětí a rozmanité formy podpory rozvoje nadání dětí často vypovídají o „vedlejších“ pozitivních efektech takové práce. Jednak jim tato práce přináší vnitřní uspokojení a jednak také vede ke zlepšení klima a atmosféry na škole, k zlepšení komunikace mezi učiteli navzájem a ke vzniku nové motivace k pedagogické práci.

Ve skriptech jsme se snažili mimo jiné zaměřit na aplikační oblast tématu a možnosti, které pro ni poskytuje současná legislativa. Orientace v legislativě může zvýšit jistotu učitelů

při zavádění systému péče o mimořádně nadanou populaci do škol při přímé práci s nadanými. Doporučená literatura k tématu také čtenáři umožňuje dohledat odpovědi na otázky, které mu k tématu vyvstanou. Další možností jak získat informace je obrátit se na ty pedagogicko-psychologické poradny, které se v regionu problematice věnují. Nezbytné ale je, aby se učitelé rovněž obraceli na didaktické a pedagogicky zaměřené tituly k tomuto tématu. Zejména z takto zaměřených publikací a z konzultací s oborovými didaktiky mohou čerpat konkrétní informace pro svoji práci s nadanými žáky a pro tvorbu individuálních vzdělávacích plánů. Osobně se domnívám, že toto téma je především pedagogické, ale má současně psychologické aspekty, a to nejen v předškolním a mladším školním věku.

Přáním autorky je, aby některé uváděné informace a náměty inspirovaly učitele k jejich rozpracování a k aplikaci na jejich školách. Studenty učitelství pak motivovaly pro práci s nadanými dětmi.

Použitá literatura:

- BALDWIN, A.Y. *Ethnic and Cultural Issues*. In COLANGELO, N.; DAVIS, G.A. (Eds.). *Handbook of Gifted Education*. Boston: Allyn and Bacon, 1991.
- BOXTEL, H.W.; MÖNKES, F.J. General, Social, and Academic Self-Concepts of Gifted Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 1992, 21, no 2, s. 169-186.
- CAMPBELL, J. R. *Jak rozvíjet nadání vašich dětí*. Praha: Portál, 2001.
- CORNELL, D.G.; GROSSBERG, I.N. Parent Use of the Term „Gifted”: Correlates with Family Environment and Child Adjustment. *Journal for the Education of the Gifted*, 1989, vol. XII, no. 3, s. 218-230.
- CORRELL, M.M.; *Teaching the Gifted and Talented*. Boomington, In.: The Phi Delta Kappa Educational Foundation, 1978.
- CSIKSZENTMIHALYI, M.; ROBINSON, R.E. Culture, time and the development of talent. In STERNBERG, R.J.; DAVIDSON, J.E. (Eds.). *Conceptions of Giftedness*. Cambridge: University Press, 1986, s. 264-284.
- CZESCHLIK, T.; ROST, D. H.; Hochbegabte und ihre Peers. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, 1988, 2, Heft 1, s. 1-23.
- DACEY, J.S.; LENNON, K.H. *Kreativita*. Praha: Grada Publishing, 2000.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání). Praha, MŠMT ČR březen 2002.
- DOČKAL, V. a kol. *Psychológia nadania*. Bratislava: SPN, 1987.
- DOČKAL, V. *Zaměřeno na talenty aneb nadání má každý*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2005.
- FOX, L.H. Sex Differences: Implications for Program Planning for the Academically Gifted. In STANLEY, J.C.; GEORGE, W.C.; SOLANO, C.H. (Eds.). *The Gifted and the Creative*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1977, p. 113-140.
- GARDNER, H. *Dimenze myšlení*. Praha: Portál, 1999.

- HALE-BENSON, J. *Black children: Their roots, culture, and learning style*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1986.
- HOBBS, N. *The future of children: Categories, labels, and their consequences*. San Francisco: Jossey-Bass, 1975.
- HRABAL, V.; LUSTIGOVÁ, Z.; VALENTOVÁ, L. *Testy a testování ve škole*. Praha: SVI PedF UK, 1994.
- HŘÍBKOVÁ, L.; CHARVÁTOVÁ, M. *Péče o talentovanou populaci v období docházky do mateřské a základní školy*. (Výzkumná zpráva) Praha: MŠMT ČR – ÚPPV, 1991 - 2.
- HŘÍBKOVÁ, L.; BURDÍKOVÁ, L. *Podněty pro rozvoj osobnosti dítěte. Metodické listy pro předškolní vzdělávání*. Praha: Raabe, 2002.
- HŘÍBKOVÁ, L. Nadané dítě v předškolním věku, jeho vyhledávání a rozvíjení. In MERTIN, V.; GILLERNOVÁ, I. (Eds.). *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2003, s. 147-160.
- HŘÍBKOVÁ, L. Nadané dítě v předškolním věku, jeho vyhledávání a rozvíjení. In MERTIN, V.; GILLERNOVÁ, I. (Eds.). *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. 2. vydání, Praha: Portál, 2010 s. 143-157.
- HŘÍBKOVÁ, L. Modely, strategie a metody k identifikaci talentu. *Československá psychologie*, 1991, 35, č. 1, s. 47-58.
- HŘÍBKOVÁ, L. *Nadání a nadaní. Pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Grada, 2009.
- KARNES, M.B.; SHWEDEL, A.M. Assessment of Preschool Giftedness. In PAGET, K.; BRACKEN, B. (Eds.). *The Psychoeducational Assessment of Preschool Children*. New York: Grune and Stratton, 1982, s. 473–507.
- KERR, B. Raising aspirations of gifted girls. *Gifted Child Quarterly*, 1983, 32, s. 37-44.
- LAZNIBATOVÁ, J. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS, 2001.
- LEJTĚS, N.S. Rannie projavlenija odarennosti. *Voprosy psichologii*, 1988, č. 4, s.98-107.

- MATĚJČEK, Z.: Časní čtenáři. *Československá psychologie*, 1979, XXIII, č. 6, s. 539–543.
- MÖNKS, F.J.; BOXTEL, H.W. Gifted Adolescents: A Developmental Perspective. In FREEMAN, J. (Ed.). *The Psychology of Gifted Children*. New York: J. Wiley and Sons, 1985, s. 275-296.
- MÖNKS, F.J. Beratung und Förderung besonders begabter Schüller. *Psychol. Erz. Unterr.*, 1987, 34, s. 214-222.
- MÖNKS, F.J.; YPENBURG, I.H. *Nadané dítě*. Praha: Grada, 2002.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha. MŠMT ČR Praha, ÚIV – nakladatelství Tauris 2001.
- OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000.
- PERLETH, CH.; SCHATZ, T.; MÖNKS, F.J. Early Identification of High Ability. In HELLER, K.A.; MÖNKS, F.J.; STERNBERG, R.J.; SUBOTNIK, R.F. (Eds.) *International Handbook of Giftedness and Talent. 2nd Edition*. Oxford: Elsevier, 2000.
- PORTEŠOVÁ, Š. Některé teoretické koncepce talentu a nadání. *Annales Psychologici*, 2003, LI, č. 7, s. 41-54.
- PORTEŠOVÁ, Š. Rozumově nadané děti se specifickými vývojovými poruchami učení ve školním kontextu – problém, nebo výzva pro učitele? *Pedagogika*, 2007, LVII, č. 1, s. 47-57.
- PORTEŠOVÁ, Š. *Skryté nadání. Psychologická specifika rozumově nadaných žáků s dyslexií*. Brno: MU FSS, 2009.
- PRADO, T.M.; WIECZERKOWSKI, W. Mädchen und Jungen in einer Beratungsstelle für Hochbegabtenfragen. Ergebnisse, Beobachtungen, Erfahrungen. In WIECZERKOWSKI, W.; PRADO, T.M. (Hrsg.). *Hochbegabte Mädchen*. Bad Honnef: Verlag Heinrich Bock, 1990, s. 59-80.
- RENZULLI, J.S. What makes giftedness? Re-examining a definition. *Phi Delta Kappan*, 1978, 60, s. 180-184.
- ROEDEL, W.C.; JACKSON, N.E.; ROBINSON, H.B. *Gifted Young Children*. New York: Teacher College Press – Columbia University, 1980.

SILVERMAN, L.K. Counseling Needs and Programs for the Gifted. In HELLER, K.A.; MÖNKES, F.J.; PASSOW, A.H. (Eds.). *International Handbook of Research and Development of Giftedness and Talent*. Oxford: Pergamon Press, 1993, s. 631-647.

STERNBERG, R.J.; DAVIDSON, J.E. (Eds.). *Conceptions of giftedness*. Cambridge: University Press, 1986.

STERNBERG, R.J.; KAUFMAN, J.C. Intelektové schopnosti. *Pedagogika*, 1999, XLIX, 3, s. 200-219.

STRAKOVÁ, J. a kol. *Vědomosti a dovednosti pro život. Čtenářská, matematická a přírodovědná gramotnost patnáctiletých žáků v zemích OECD*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2002.

TANNENBAUM, A.J. *Gifted Children. Psychological and Educational Perspectives*. New York: Macmillan Publishing, 1983.

TERMAN, L.M. *Genetic studies of genius: Vol. 1 Mental and physical traits of thousand gifted Children*. Stanford: Stanford University Press, 1925.

VYHLÁŠKA č. 73/2005 Sbírky zákonů o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Praha: MŠMT ČR, 9.2.2005.

WALLACE, B.; Able and talented learners from socio-economically disadvantaged communities. In STOPPER, M.J. (Ed.). *Meeting the Social and Emotional Needs of Gifted and Talented Children*. London: David Fulton Publishers, 2000, s. 99-118.

WEBB, T.J.; AMEND, E.R.; WEBB, N.E.; GOERSS, J.; BELJAN, P.; OLENCHAK, F.R. *Misdiagnosis and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults*. Scottsdale, AZ: Great Potential Press, 2005.

ZAPLETALOVÁ, J. Informace ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. *VĚSTNÍK MŠMT ČR*. LXII, sešit 12, 2006, s.21-26.

Věcný rejstřík

A

adaptace 31
akcelerace 11, 16, 21, 23, 24, 53, 54
aktivita 16, 17, 27, 42, 59, 61, 63

aplikace 8

C

citlivost 17, 19, 30, 31

D

definice 9
diagnostika 12, 20, 58, 61
diferenciace 57
disproporce 21
dotazník 50
dovednost 8, 11, 20, 23, 24, 30, 34, 37, 46 – 48, 50,
53 – 57

E

edukace 3, 8, 25
edukační nabídka 52

F

faktor 11, 17, 40, 42, 45
fenomén 8, 9, 46
forma 4, 52, 58

G

genialita 10

H

handicap 4, 26, 34, 36, 37, 54, 59

CH

charakteristika 9, 48
chování 4, 13, 15, 17 – 20, 29, 30, 32, 33, 37, 38,
43, 46, 48, 50, 55, 61

I

identifikace 2, 12, 13, 15, 17, 26, 33, 34, 36, 37, 43,
45, 47, 51, 52, 53, 65, 68

identita 35

instituce 5, 14, 27, 47, 49, 53, 58, 59, 61

integrace 1, 2, 25, 26, 57

inteligence 6, 7, 10, 11, 38, 39, 44, 50

interakce 11, 12, 19

K

klasifikace 40, 49

komponenta 7

kultura 9

kurikulum 37

L

legislativa 44, 68

listina práv nadaných 15

M

metoda 41, 45, 48, 49, 50

měření 6

model 7, 8, 46

motivace 7, 30, 46, 50, 68

motorika 15

myšlení 6, 7, 30, 38, 39, 44, 50

N

nadaní 3, 31, 33, 34, 36, 37, 55, 58, 68

nadání 3 – 11, 13, 15 – 18, 20 – 23, 25 – 27, 29, 33
– 38, 40 – 48, 50 – 54, 56, 58 – 65, 68

nominace 48

O

obohacování 43, 51, 54, 56, 60

osobnost 5 – 12, 17, 19 – 21, 23, 27, 29, 31, 35, 37,
39, 40, 48, 49, 55, 56, 60

P

péče 3, 15, 20, 21, 22, 36, 47, 52, 53, 65, 67, 68, 69

pedagogika 15, 60

populace 3, 4, 5, 9, 19, 21, 24, 26, 27, 31, 33– 36,

38, 45, 57, 58, 60, 61, 65

poradna 44, 58, 61

postižení 34, 36, 37

postup 5, 10, 13, 20, 26, 36, 37, 41, 42, 44, 45, 47,
49 – 56, 65

potenciál 6, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 20, 21, 23, 28, 34,
40, 45, 54, 55

potřeba 3, 15, 30, 38, 65, 68

praxe 3, 4, 7, 8, 24, 47, 59, 61, 68

predikce 42, 43, 51

prevence 3

problém 3 – 11, 13 – 16, 18, 21, 22, 24 – 26, 29 –
33, 35 – 37, 39, 42 – 48, 50, 51, 53 – 55, 57 – 62,
64, 65, 68, 69

proces 13, 29, 41 – 48, 50, 51

program 3, 10, 13, 14, 20, 21, 25, 34, 36, 37, 38,
41, 42, 44, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 65

projev 10, 11, 12, 15 – 23, 29, 30, 32 – 35, 37 – 41,
45, 48, 50, 68

prostředí 3, 4, 8, 9, 10, 12, 18, 19, 20, 22, 23, 27,
29, 31, 32, 37, 40, 46, 50, 59, 63

přístup 6 – 8, 13, 17, 27, 33, 52, 55, 56

psychologie 6, 15, 60

R

rodiče 11, 12, 19 – 22, 29, 32, 42, 50, 51, 57, 62

rodina 19

rozhovor 20, 24, 49

rozvoj 6, 8, 9, 11, 12, 14, 20 – 23, 26 – 29, 33 – 37,
39 – 43, 45, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 62, 65, 67, 68

S

screening 50, 51

schopnosti 6 – 9, 11, 12, 15, 16, 29, 32, 34, 35, 39,
40, 46, 48, 50, 52, 55

sebedůvěra 55

sebepojetí 30, 32, 35, 36, 38

separace/segregace 24, 25, 26, 27

skupina 3, 29, 33, 34, 36, 50, 52, 57

socializace 29, 35

soutěž 11, 21, 39, 49, 57, 59, 62

standardizace 44

strategie 9

systém 3, 4, 6, 7, 16, 17, 20, 25, 27, 30, 34, 41, 42,
44, 45, 47, 52, 53, 59, 65, 68, 69

Š

škála 3, 43, 47, 48

škola 3, 20, 25 – 27, 32, 41, 42, 44, 45, 47, 49 – 54,
57 – 61, 63, 68, 69

T

talent 6, 8, 9, 12, 13, 15, 18, 34, 40, 45, 49, 51, 62,
63

teorie 43

test 6, 10, 35, 38, 49, 43 – 45, 47, 50, 51

tutor 56, 59

tvořivost 6, 7, 11, 12, 15 – 17, 20, 21, 34, 38, 39,
50, 56

typ 11, 14, 24, 27, 35, 38, 39, 49, 55, 59

U

učení 4, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 48

učitel/ka 3 – 5, 10, 11, 15, 19, 20, 21, 23 – 27, 29,
32, 34, 36, 39, 41, 43, 44, 47 – 49, 52, 53, 55 – 57,
59 – 69

učivo 24, 32, 54

úkol 5, 11, 20, 21, 30, 33, 38, 39, 53 – 59

úspěšnost 4, 39, 52, 57

V

vlastnost 7, 9, 12, 21, 31, 33, 37, 40

vliv 4, 6, 7 – 9, 12, 17, 19, 28, 35, 38, 40, 42, 45,
46, 52, 53, 57

vrstevníci 11, 33

výběr 4, 5, 13, 21, 26, 42 – 47, 49, 51 – 54, 68
vyhledávání 9, 13, 41 – 53, 66, 68
výchova 26
výkon 6, 7, 9 – 13, 15, 32, 35 – 37, 39 – 41, 43 –
50, 60
vyučování 13, 25, 26, 44, 48, 52, 54 – 57, 64
vývoj 5 – 7, 10, 11, 15, 16, 18, 19 – 25, 29, 32, 34 –
36, 40 – 42, 45, 50, 51, 53, 55, 60, 68
výzkum 3, 7, 8, 10, 15, 17, 25, 26, 27, 33, 35, 36,
49, 55, 57, 58, 61, 62
vzdělávání 3 – 5, 7, 8, 10, 13, 15, 25 – 29, 37, 38,
43, 52 – 54, 57, 59, 60, 64, 65

vztah 3 – 6, 8 – 10, 12, 16, 20, 29, 30, 32, 33, 35,
37, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 53, 57, 58, 65
Z
Zájem 6, 7, 10, 11, 16, 18 – 20, 30, 32, 35 – 37, 49,
56
zkušenost 7, 16, 17, 20, 21, 23, 25, 34, 43, 48 – 50,
68
Ž
žák/yně/ci 3 – 5, 7, 10, 11, 25 – 27, 29, 31 – 33, 37,
38, 41 – 45, 47 – 62, 65, 68, 69

Jmený rejstřík

A

Amend, E.R. 37

B

Baldwin, A.Y. 38

Beljan, P. 37

Binet, A. 6

Boxtel, W.H. 35, 55

C

Campbell, J.R. 66

Cornell, D.G. 12

Correll, M.M. 15, 17

Csikszentmihalyi, M. 8

Czeschlik, T. 31

D

Dacey, J. S. 17

Davidson, J. E. 9

Dočkal, V. 16, 66

F

Fox, L.H. 36

G

Gardner, H. 8

Gillernová, I. 66

Goerss, J. 37

Grossberg, T.N. 12

H

Hale-Benson, J. 38

Hoobs, N. 36

Hrabal, V. 47

Hříbková, L. 7, 10, 11, 21, 66

CH

Charvátová, M. 21

J

Jackson, N.E. 15

Jurášková, J. 66

K

Karnes, M.B. 9

Kaufman, J.C. 9

Kerr, B. 36

Krafft, T. 66

L

Landau, E. 66

Laznibatová, J. 11, 23

Lejtěs, N.S. 15

Lennon, K.H. 17

Lustigová, Z. 47

M

Marland, S. 7

Matějček, Z. 16

Mertin, V. 66

Mönks, F.J. 7, 15, 35, 55

O

Oakleyová, A. 35

Olenchak, F.R. 37

P

Perleth, Ch. 15

Portešová, Š. 7, 37

Prado, T.M. 33

R

Renzulli, J.S. 7

Robinson, H.B. 15

Robinson, R.E. 8

Roedell, W. 15

Rost, D.H. 31

S

Semke, E. 66

Shwedel, A.M. 9

Schatz, T. 15

Silvermann, L.K. 29

Sternberg, R.J. 9

Straková, J. 26

T

Tannenbaum, A.J. 8, 15

Terman, L.M. 7, 16, 35

Torrance, J.P. 17

V

Valentová, L. 47

W

Wallace, B. 36

Webb, N.E. 37

Webb, T.J. 37

Wieczerkowski, W. 33

Y

Ypenburg, I.H. 66

Z

Zapletalová, J. 65

Mimořádně nadané děti ve škole a v rodině

Vydala: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2010

Edice: skripta

Autoři: Doc. PhDr. Lenka Hříbková, CSc.

Recenzenti: PhDr. Josef Duplinský, CSc.
PhDr. Iva Wedlichová, Ph.D.

Jazyková korekce: skripta neprošla jazykovou úpravou

Náklad: 500 ks

ISBN: 978-80-7414-319-9

Studijní opora vznikla za podpory grantu ESF OPVK č. CZ.1.07/2.2.00/07.0420
„Zefektivnění a inovace výuky psychologie na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem“

Název Mimořádně nadané děti ve škole a v rodině
Autoři Doc. PhDr. Lenka Hříbková, CSc.
Nakladatel Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
Edice skripta
Rok 2010
Vydání 1. vydání
Náklad 500 ks
Počet stran 80 stran
Tisk a vazba PrintActive s.r.o.

Kniha byla objednána prostřednictvím portálu: www.dum-tisku.cz.

ISBN 978-80-7414-319-9

